

MAGYAR IPARMŰVÉSZET

HUNGARIAN APPLIED ARTS

2021/6

ÁBEL Tamás: Tolerance noise | Tamás ÁBEL: Tolerance noise | 2020, festett, ragasztott üveg, 32 x Ø 14 cm

Fotó: Botos Péter (*Cikkünk a 18. oldalon*)

TARTALOM

KIÁLLÍTÁSOK – MŰHELYEK

- 2 **Schrammel Imre keramikusművész
állandó gyűjteménye Szombathelyen**
Hazatérés (*Czenki Zsuzsanna – Csapláros Andrea*)
„A repedés szép” (*Wehner Tibor*)
- 12 **Spekulatív és szociális tervezői gyakorlatok**
Válogatás a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem
2021-es diplomamunkáiból (*Schneider Ákos*)
- 18 **Egy hazai kortárs iparművészeti gyűjtemény
megszületése V.**
Válogatás a FISE Gyűjteményből

IN MEMORIAM

- 24 **Győzőből Victor, grafikusból illusztrátor**
Elhunyt Ambrus Győző (Victor Ambrus) grafikusművész
(*Feledy Balázs*)

KITEKINTÉS

- 26 **Tatlintól Zsennyéig**
A 20. századi orosz–magyar terméktervezési kapcsolatok
történetéből III. (*Ernyey Gyula*)

ÉRTÉKÖRZÉS

- 32 **Felfedező utak a szecessziós Budapesten**
Első sétá – Budapest régi belvárosának újjáépülése
a századfordulón (üzleti negyed) I.
(*Keserü Katalin, Csáki Tamás, Brunner Attila,
Sebestyén Ágnes Anna, Rákos Kata*)
- 42 **Egy történész szent ezüstbe foglalt ábrázolása**
Rosztovi Szent Demeter ezüstborításos ikonja (*Ruzsa György*)

MŰVÉSZET ÉS PEDAGÓGIA

- 45 **Ideális város gyerekeknek**
Ladislav Sutnar építőjátéktervei (*Máthé Katalin*)

KÖNYV

- 48 **Tiringer-album**
Az építész szemével (*Farkas Gábor*)

TÁRGYKÖZELBEN

- 52 **A profán mennybemenetele**
Hidasi Zsófia: Fülbevalópár és nyakék a FALLING accessories
elnevezésű ékszer- és öltözközkiegészítő-kollekcióból
(*F. Orosz Sára*)

- 54 **Hírek**

CONTENTS

EXHIBITIONS – WORKSHOPS

- 2 **The Permanent Exhibition of Ceramic Artist
Imre Schrammel in Szombathely**
Homecoming (*Zsuzsanna Czenki – Andrea Csapláros*)
‘The crack is beautiful’ (*Tibor Wehner*)
- 12 **Speculative and Social Planning Practice**
Selected diploma works, Moholy-Nagy University, 2021
(*Ákos Schneider*)
- 18 **Genesis of a Hungarian Collection
of Contemporary Applied Arts V**
Selection from the FISE Collection

IN MEMORIAM

- 24 **From Győző to Victor, from Graphic Designer to Illustrator**
Graphic artist Győző Ambrus (Victor Ambrus) died
(*Balázs Feledy*)

OUTLOOK

- 26 **From Tatlin to Zsennye**
From the history of 20th century Russian-Hungarian
relations in product design III (*Gyula Ernyey*)

SAFEGUARDING VALUES

- 32 **Tours to Discover Art Nouveau Budapest**
Walking tour – Reconstruction of the old centre
of Budapest at the turn of the century (business district) I
(*Katalin Keserü, Tamás Csáki, Attila Brunner,
Ágnes Anna Sebestyén, Kata Rákos*)
- 42 **Image of a Historian Saint Mounted in Silver**
Icon of Saint Dmitry of Rostov in a silver oklad
(*György Ruzsa*)

ART AND EDUCATION

- 45 **The Ideal City for Children**
Ladislav Sutnar’s plans of building toys for children
(*Katalin Máthé*)

BOOKS

- 48 **Tiringer Album**
Through the eye of an architect (*Gábor Farkas*)

CLOSE-UP

- 52 **Apotheosis of the Profane**
Zsófia Hidasi: Pair of earrings and necklace from the
collection of jewels and accessories titled
FALLING accessories (*Sára F. Orosz*)

- 54 **News**

A CÍMLAPON | ON THE FRONT COVER:

VESZPRÉMI Gabriella: Speranza cipő (Agate kollekció)
Gabriella VESZPRÉMI: Speranza shoes (Agate collection)
2019, bőr, zero waste, 14x23x10 cm
Fotó: Lakos Máté (*Cikkünk a 18. oldalon*)

A HÁTSÓ BORÍTÓN | ON THE BACK COVER:

BÚZA Krisztina: Naspolya, padlólámpa
Krisztina BÚZA: Medlar, floor lamp
Fenyőcellulóz, fémháló, fenyőlábazat, LED-égő, 75 x Ø 60 cm
(*Cikkünk a 18. oldalon*)

Schrammel Imre keramikusművész állandó gyűjteménye Szombathelyen

HAZATÉRÉS

Schrammel Imrét 2009. június 22-én kereste fel otthonában a Vas Megyei Közgyűlés alelnöke, Majthényi László azzal a céllal, hogy műveinek Vas megyei elhelyezéséről tárgyaljon. A művészt több szál is fűzi a megyéhez – Szombathelyen született, felesége ikervári, munkásságának egy jelentős része a Rába Vas megyei szakaszához köthető, ezért örömmel fogadta az ajánlatot. A lehetséges helyszínek felkeresése még abban az évben elkezdődött Szombathelyen, Kőszegen és Sárovaron. Végül a választás a Szombathelyi Képtár földszinti részére esett. A kiállítótér kialakítására Schrammel

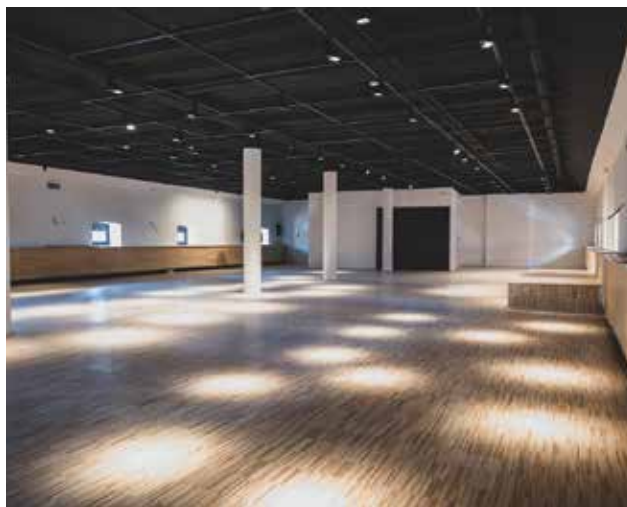
Zoltánt, a művész építész fiát kérték fel. Az építészeti és költségtervek 2010-re készültek el. 2010–2011-ben tovább folytatódtak a tárgyalások a művek átadásáról és a kiállítótér kialakításához szükséges forrásokról. Ebben az időszakban a kiválasztott Szombathelyi Képtárat közösen tartotta fenn a városi és a megyei önkormányzat.

A szombathelyi Schrammel-gyűjtemény megnyitója 2021. június 26-án az Éva-malomban. A képen balról jobbra dr. Nemény András polgármester, SCHRAMMEL Imre keramikusművész és dr. Puskás Tivadar előző polgármester (2010–2019)

Opening of the Schrammel collection in the Eva Mill, Szombathely, on 26 June 2021. L-r: Mayor Dr. András Nemény, ceramist Imre SCHRAMMEL, former mayor Dr. Tivadar Puskás (2010–2019)

Fotó: Nagy Jácint

Az Éva-malom első emeleti kiállítótere

Upstairs exhibition space in the Eva Mill

Fotó: Nagy Jácint

Jelentős fordulat állt be a kulturális intézmények életében 2012-ben és 2013-ban, ami a gyűjtemény szombathelyi elhelyezésének ügyét szüneteltette. A kulturális intézmények 2012-ben a megyei önkormányzatoktól

a megyei intézményfenntartó központokhoz (MIK) kerültek, így a múzeum is. Ebben az időszakban a MIK által fenntartott szombathelyi kulturális intézményeknél fejlesztések nem voltak. 2013-ban a MIK-tól a városi önkormányzat fenntartása alá kerültek a közigazgatási területén lévő muzeális intézmények, amelyeket a szombathelyi önkormányzat összevont, és jelenleg is a Savaria Megyei Hatókörű Városi Múzeum tagintézményeként működnek. Dr. Puskás Tivadar, Szombathely város polgármestere 2014. február elején járt Schrammel művész úrnál Budapesten, ahol megerősítette, hogy Szombathely kész a művek fogadására, a művész pedig ugyanezt tette azok elajándékozására vonatkozóan. (Szinte ezzel egy időben Pécs és Budapest is felajánlotta a művek állandó kiállításon való bemutatását.)

2014. február 27-én Szombathely Megyei Jogú Város Közgyűlése határozatot hozott a Schrammel-gyűjtemény elfogadásáról és annak átvételével és elhelyezésével kapcsolatos feladatok elindításáról. A Szombathelyi Képtárban 2015. július 9-én megnyílt a Schrammel Imre-életművet bemutató időszak kiállítás. Még az év november 17-én Orbán Viktor miniszterelnök úr látogatást tett Szombathelyen, és a Modern Városok Program keretében a Schrammel-gyűjtemény méltó elhelyezése is szóba került: a Szombathelyi Képtár helyett egy önálló épület biztosításáról tárgyaltak. A magyar állam 2017-ben vásárolta meg a szombathelyi Thököly utca 20. szám alatti ingatlant, az Éva-malmot, amelyet a Magyar Nemzeti Vagyongazdálkodási Zrt. még az évben Szombathely Megyei Jogú Város Önkormányzatának vagyonkezelésébe adott át. Az épület felújítása a TOP-6.1.4-16-SH1-2017-00004 számú európai uniós projekt keretében történt meg. A városi közgyűlés 2018. szeptember 13-i ülésén fogadták el az ajándékozási szerződés tartalmát, és 2019 januárjában írták alá. A Schrammel-gyűjtemény állandó kiállítása 2021. június 26-án, a Múzeumok Éjszakáján nyílt meg.

Éva-malom

Az Éva-malom épülete minden szempontból alkalmas a Schrammel Imre által Szombathelynek ajándékozott művek bemutatására. A művész kérésének megfelelően a kiállítás könnyen elérhető, központi fekvésű, a Szombathelyi Képtárral, az Iseum Savariensével és több kulturális intézménnyel, a Savaria Szimfonikus Zenekar Bartók Béla Hangversenytermével és a Szombathelyi Zsidó Hitközség Bernstein Béla Kulturális Központjának kiállítóterével kulturális negyedet alkot.

Magának az épületnek a története tudományosan feldolgozott, a kutatások során számos, a tulajdonosokkal és magával az épülettel kapcsolatos kuriózum került

napvilágra. A Savariába délről vezető borostyánkőút város előtti szakaszának mindkét oldalán keletről származó római istenek szentélyei és kultuszépületei kerültek elő a régészeti kutatások során. A legmarkánsabb, a környék beépítésének és utcarendszerének jellegét meghatározó épületegyüttes a római korban Isis istennő szentélye volt. Az Iseumtól északra fekvő területet, azaz a mai Éva-malom helyét, sokáig a Magna Mater- (Kybele-) kultusz szentélyeként interpretálta a tudomány Tóth István kutatásai alapján. 1996-ban a Murányi Kereskedőház Éva-malmot érintő építkezését megelőzően régészeti ásatások folytak a területen. Sosztarits Ottó ásatása különösen eredményesnek bizonyult, a 3 méter vastag római rétegsorból rendkívül értékes leletek, köztük falfestmények kerültek napvilágra. Az itt folytatott kutatások alapján világossá vált, hogy a római kori település déli része szentélyekkel övezett, falfestményekkel gazdagon díszített épületekből állt már a Kr. u. 2. század közepén.

A felújított Éva-malom (áttervezés: SCHRAMMEL Zoltán)
The renovated Eva Mill (plan of reconstruction: Zoltán SCHRAMMEL)
Fotó: Nagy Jácint

A római kori polgárváros több száz éve után a terület lakatlanná vált, a 19. századi térképeken (például az 1857-es Szombathely város kataszteri térképén és Gálos Ferenc építőmester 1862-es Szombathely-térképén) látható, hogy beépítetlen volt hosszú évszázadokon keresztül. Az itt lévő területet a földhivatali és levéltári adatok alapján, a korábbi feltételezések ellenére nem a 18. század végén, hanem 1862 és 1880 között építették be. Az 1880. évi térképen már ingatlan található a területen. Szombathely Város Tanácsának mutatója alapján 1872-ben Pick Dávid építető tervét fogadták el. Az ingatlan tulajdonosai változtak az évtizedek során, a terület a Pick család után a Mayer és Sánta családok tulajdonába került. Az épület „Éva-malom” elnevezése a köztudatban tényleges malomipari tevékenységet feltételezett. 1945-ben a főispán

egy malom felállítására utalt ki pénzt, az építményt a cégbíróság Sánta János műmalmaként jegyezte be. Az „Éva-malom” kifejezés erre az időszakra datálható, az épület valószínűleg Sánta János lányáról kapta a nevét.

1948 után a magyar állam az épületet a hozzá tartozó területtel együtt államosította, és átadta a Szombathelyi Múmalom Vállalatnak. 1959 után a kezelői jog a Szombathely Sütőipari Vállalaté lett, és lisztraktárként használták. Az ide tervezett kenyérgyár helyszűke miatt aztán kikerült a Söptei útra. Az Éva-malom épületének egyik szárnyát lebontották az izeumi régészeti kutatások miatt. Isis istennő szentélyének felfedezése, régészeti ásatásai és 1950-es években történt rekonstrukciója tették lehetővé a terület integrálását a belvárosi közegbe. Az Éva-malom már megcsonkított épületét a Szombathelyi Művelődési és Sportház kapta meg 1968-ban. Továbbra is raktárként használták, de most a Savaria Karnevál kellékeit tárolták itt évről évre. Az épületet lebontás fenyegette, jóllehet magát az épületet az 1950-es évek végén ipari műemlék jellegűvé minősítették. A tényleges lebontás elleni védelmet a Művelődési Minisztérium védetté nyilvánítása hozta meg 1968-ban.

A győri Murányi Kereskedőház megvásárolta az ingatlant, az épület felújítási munkálatai 1996-ban kezdődtek. 2003-ban már kínai áruház működött az Éva-malomban, amelynek bezárása után 2016-tól kezdtek el árulni, 2017-ben vásárolta meg és adta át Szombathely Megyei Jogú Városnak az állam az épületet a telekkel együtt már arra célra, hogy a Schrammel-gyűjtemény találjon otthont Szombathelyen.

Az épület felújítása és a kiállítás a már említett TOP-6.1.4-16-SH1-2017-00004 számú európai uniós projekt keretében jött létre. A beruházás alaposan átgondolt projekttervet valósított meg, amelynek támogatási összege 280 millió forint volt. Az épület áttervezését a művész fia, Schrammel Zoltán végezte, aki az épület homlokzatára

a közösségi alkotás lehetőségét is megálmodta: a Szombathelyi Képtár építését a nyolcvanas években téglajegyek vásárlásával segítették, hasonló közösségi érzés rejlik ebben a közösség által kialakított homlokzatban is. A Rákóczi utca felőli homlokzatot a kerámia leghétköznapiabb megjelenési formája, a téglaléca uralja, azonban nem egyszerű gyári téglaléca. Mintegy 1800 darab nyers téglaléca láttak el saját jelzésekkel, mintákkal a szombathelyiek, és azok, akik direkt erre az eseményre érkeztek a városba. Ezeket a darabokat kiégették és a gyári téglaléca közé keverve alakították ki a „községi téglaléca”. Mivel a téglaléca néz a tér felé és ez fogadja az ide érkezőket, ez is lehetőséget kínál arra, hogy a látogatók megálljanak, szemlélődjenek, keresgéljenek, hogy meglássák és megérezzék a kerámia különleges varázsát, azt, hogy miként képes megőrizni a pillanatot az „örökkévalóságnak”.

Az Éva-malom épülete 1995-ben | The Eva Mill building in 1995
Mögötte az Iseum Savariense és a Szombathelyi Képtár épülete
Fotó: Székely Anikó

Nyomhagyás

A Schrammel-gyűjtemény állandó kiállítása a városnak adományozott, a művésztől és a Herendi Porcelánmanufaktúrától kölcsönzött alkotásokból válogatott százötvenöt művet mutat be tematikus egységekben.

A rendezés több párhuzamosan futó gondolati síkot kívánt érzékelteni. Schrammel Imre kapcsolatát a természettel: a természeti törvényeket az alkotófolyamatban felhasználó, az anyaggal, formával, technológiával kísérletező művészt. A történelmi és emberi traumákat megélt gondolkodó alakja a Trianonnal és az '56-os forradalommal kapcsolatos alkotásain keresztül tárul fel: üzenetét a megmunkált és kiégett agyag hordozza. Az érző ember lelki rezdülései az élet szent titkainak kutatása közben nyílnak meg előttünk: a kezdet és vég, az élet és halál, az elmúlás, a szeretet, szerelem, vágyak, fájdalmak szimfóniáját szólaltatják meg bennünk.

Szombathely belvárosa. Térképreprodukció
Downtown Szombathely. Map reproduction
Fotó: Székely Anikó, 1992

A Schrammel-gyűjtemény kiállítótere a szombathelyi Éva-malomban (részlet)
Exhibiting space of the Schrammel collection in the Eva Mill, Szombathely (detail)
Fotó: Nagy Jácint

A kiállítás az épület földszintjén kezdődik, ahol Schrammel Imre grafikus naplórészletei borítják a falak egy részét. Az időszaki kiállítóterben a ma is épségben látható, valamint a megmagyarázhatatlan módon lebontott, tönkretett épületkerámiaák fotóit, néhány esetben a makettjét láthatják a vendégek. Az első emeleti kiállítóter ad helyet az állandó kiállításnak. A lépcsőházból a „pompeji figurákra” láthatunk a falfelület osztott üvegén keresztül. A hosszanti falakat tagoló ablakok egy-egy műtárgycsoport elválasztására is lehetőséget adnak: a „madárnyomatok” és a „hordalékok”, valamint a szemközti falon a „csendéletek”, az „elmúlás-sorozat” és az „épületelemek” között.

Az első nagy egység a természeti törvényekkel kapcsolatos alkotásokat mutatja be a „madárnyomatok”, a „lőtt formák” és a „pompeji figurák” sorozataiból. A formák egymásra hatásának kísérletei következnek a „hordalékok” és a „tovább alakított formák” bemutatásával. A terem középső vonulatában három tematikus egység található: a légies, különlegesen hullámozó „drapériás figurák”, a történelmi traumákat idéző csoport és a háttérben a „Minótauros” jelenetei a találkozástól az elmúlásig.

A Minótauros herendi kísérletei vezetnek át a herendi és a hollóházi porcelángyárban készült művekhez. A herendi karneváli sorozat színpadi felállítása a pestisdoktor alakjával a rendezés évére, annak leg súlyosabb pontjára, a világjárványra is utal. Az üzemek által elvárt hagyományos porcelánfiguráktól eltérő Schrammel-művekkel a porcelánban rejlő lehetőségekre történik utalás.

Az első állatfigura, a csirke is szereplője lesz annak a tragikomikus jelenetnek, amely a macska-madár

konfliktusból ered, majd ezt követi a csendéletek gyümölcseire vágyó gorilla-pávián párosa. Itt egy pihenősziget lehetőséget ad arra, hogy gondolataiba merüljön a látogató, egy-egy kompozíció más perspektívából, más összefüggésben legyen látható. A terem kereszttegyében a Borsos Miklós emlékére készült *Keresztlevétel* viszi fel a tekintetet a két ablak között elhelyezett *Szenvedő Krisztusra*, amely a mellette látható „hordalékokon” megismétlődve nyomatékosítja az emberiség bűneit magára vevő és ezért szenvedő Krisztus tanítását.

A kiállítás záró tematikus egysége a családi portrék mögött az „elmúlás-sorozat” négy képe – ez az egység a személyes és a nemzeti gyászon keresztül a test és az emlékek múlására utal. Az „épületelemek” és „kapuk” a kiállítás záróakkordjai, amelyek után a négy női torzó szívbe markoló plasztikus szépsége búcsúzik a látogatótól.

A tematikus egységekről Schrammel Imre naplóiból, a Kernács Gabriella készítette interjúból kerültek szövegrészek az ablakok felett elhelyezett üveglapokra, segítségükkel a leghitelesebb képet kaphatjuk az érdeklődők a művész alkotói periódusairól, gondolatairól, kétségeiről, művészettfilozófiájáról.

CZENKI Zsuzsanna
esztéta, a szombathelyi
Savaria Múzeum igazgatóhelyettese

CSAPLÁROS Andrea
régész-ókortörténész, a szombathelyi
Savaria Múzeum igazgatója

(A kiállítást rendezte Czenki Zsuzsanna, közreműködött Bihari-Bakodi Szilvia, Kékesi Gábor, Szovák Tímea. Grafikai arculat: Kassai Ferenc, fotók: Szelényi Károly, portréfotó: Dénes Nóra.)

A Schrammel-életmű egyik legfrissebb adaléka egy tanítványi hivatkozás, amely az *Új Művészet* című folyóirat 2021. júniusi számában olvasható. Babos Pálma keramikumművész, az egykori Schrammel-tanítvány állapította meg: „Schrammel Imre volt a mesterem, akinek az anyagközpontúsága nagyon hatott rám. Az azzal való bánást helyezte az oktatás középpontjába, nem az esztétikát vagy az ízlést. Azt mondta, meg kell értenünk az anyagot, mert csak így fogunk tudni együttműködni vele.”

A Babos Pálma-beszélgetésből kiragadott konkrét hivatkozáshoz hasonló megállapítások százával lennének megidézhetők a közelmúlt évtizedeinek magyar művészettörténetéből, s azok nemcsak egy mester művészetpedagógiai elveit, hanem alkotóművészi

ars poeticáját is tükröztetik. Az idézetek összessége egyúttal azt is tanúsítaná, hogy Szombathely szülötte, Schrammel Imre keramikus-szobrászművész összetett, sokágú, a magyar iparművészetet, pontosabban a magyar kerámiaművészetet, illetve kerámiaszobrászatot gazdagító alkotói, művészetnevelői, művészetszervezői, művészetképviseleti tevékenysége meghatározó, domináns 20–21. századi jelenség. Visszatekintve a magunk mögött hagyott évszázad történeteire, úgy vélekedhetünk, hogy a magyar kerámiaművészet időről időre felragyogtat egy-egy vezérlő csillagot alkotói világának égboltozatán. Amiként korábban Kovács Margit, Gorka Géza és Gádor István (egészen más ideákat, művészeti eszményeket, alkotói elveket megtestesítvén, mint mesterünk) tevékenysége uralta a művészeti ágazat, e művészeti kifejezés, e művészi tökélyre emelt mesterség szféráját, úgy a 20. század utolsó harmadában és az új évszázad első évtizedeiben a determináns munkásság Schrammel Imréé. Az újtó-kísérletező szellemmel áthatott, a korral együtt lélegző, a kor által felvetett problémákra reflektáló, és újabb és újabb kérdéseket felvető és kételyeket megfogalmazó, a Szombathelynek adományozott műegyüttessel átfogón reprezentált életmű a tanulmányi időszakkal együtt immár hét évtizedet fog át. Hét, művészeti eseményekben roppant gazdag évtizedet, amelynek történeteit és jellemző jegyeit címszavakba foglalva is csak hosszan-hosszan ecsetelhetnénk. Mert talán onnan kellene felgöngyölíteni a történetet, amikor a kisiskolás Schrammel Imre a természetrajzi szertárban elkezdett állatokat, madarakat preparálni, s a holt állatok tetemeit látszólag újra élettel felruházva egyszerre került közel, nagyon közel a természethez és a formaalakításhoz, a plasztikához is. Aztán tárgyalnunk kéne az úgynevezett ötvenes években zajló, nagy tanulságokkal kamatozó főiskolai stúdiumokat, a tanulmányi időszak lezárultával Borsos Miklós Schrammel Imrének szóló meghívását a Magyar Iparművészeti Főiskola tanári karába, amelynek oktatói fokozatait bejárva, egészen a rektori tisztségig, ötven éven át hűséges tagja maradt, s így – később majd Budapest mellett Pécsen is – tanítványok százait készíthette fel, és indíthatta el a művészpályán. Az életmű fejezeteinek számbavétele során nem feledkezhetünk meg a Magyarországon Schrammel Imre által meghonosított kerámiaművészeti szimpóziummozgalomról, az alkotótelepi munka anyag- és technikai kísérletekkel oly izgalmassá avatott, viszonylag korlátozatlan alkotólehetőségeinek megnyitásáról,

SCHRAMMEL Imre: Mellkép | Imre SCHRAMMEL: Bust
2008, kőcserép, 1250 °C, 67x26 cm
(Schrammel-gyűjtemény, Éva-malom, Szombathely)
Fotó: Szelényi Károly

SCHRAMMEL Imre: Karneváli csoport | Imre SCHRAMMEL: Carnival group
1999, porcelán, 1380 °C, 43x34x10 cm (Herendi Porcelánmanufaktúra Zrt., Herend)
Fotó: Áment Gellért

SCHRAMMEL Imre: Flirt | Imre SCHRAMMEL: Flirt
2010, kőcserép, 1280 °C, 30x23x13 cm (Schrammel-gyűjtemény, Éva-malom, Szombathely)
Fotó: Áment Gellért

amelyeknek eredményeként 1969 óta rendkívül mozgalmas, művészeti vívmányokkal kamatozó, friss szemléletű, korszakjelző műegyüttesekkel gyarapodott kerámiaművészetünk. Mindez összekapcsolódott mesterünk művészetszervezői, művészetközvetítői tevékenységével, külföldi szerepvállalásaival – a világ kerámiaművészeti fórumain való fellépéseivel, nemzetközi elismeréseivel, vendégtanárságaival –, és a magyar művészet bekapcsolásával a nemzetközi vérkeringésbe. És akkor még nem szóltunk a hazai, az európai és a tengerentúli kiállításainak soráról, a díjakról és az állami elismerésekről, a világ számos táján rangos műgyűjteményekbe került munkákról, a megbízásra készült, épületekhez kötődő nagyszabású – több esetben mostoha sorsú, utóbb lebontott vagy lerombolt – monumentális alkotásokról, és nemkülönben a művészeti terület gondjait elemző, a modern kerámiaművészet történezeit követő gondolatok, publikációk, naplók közreadásáról. És nem elemeztük alkotói világát sem: az egyedi vonásokkal felruházott, anyagkutatásaival és technikai kísérleteinek nívómaival gazdagított, esetenként meghökkentő műformálási metódusokkal és mély értelmű mondanókkal szembesítő

kompozícióit, amelyek együttese korszakokra és tematikai csoportokra bomlik, és amelyek a korai hollóházi tárgyaktól a konstruktív alakzatokon, a fegyverrel átlőtt-roncsolt szabályos plasztikákon, a madártetemes-maradványok kompozícióin, a mitológiai és bibliai alakok fájdalmasan deformált alakjain át a karneváli, tündöklő színekben játszó mázas porcelánfigurákig, majd a csendélet-plasztikákig és az állatszobrokig ívelnek.

A hatalmas műalkotás-folyam legszebb művei közül – a korábban más gyűjteményekbe került alkotásokon túl – a legjelentősebb, legszebb, egyszersmind a munkásságot leginkább jellemző munkák kaptak állandó bemutatóteret a művész szülővárosának eme kollekciójában. Hogy megrajzolódjon a hét évtizedes életmű-ív, hogy kibontakozzanak e mű-világ lényegi jellemzői, fő vonásai. A munkák teljesíthetik eme hivatásukat, mert reprezentatív, ugyanakkor bensőséges terekbe kerültek: a szombathelyi „múzeumi negyed” legújabb épületébe, a művész építész fia, Schrammel Zoltán tervei szellemében újjávarázsolt Éva-malom falai közé, az Iseum közvetlen szomszédságába. Az alkotások befogadói megközelítéséhez magát a művészt, Schrammel Imrét hívhatjuk segítségül,

SCHRAMMEL Imre: Ellentmondás | Imre SCHRAMMEL: Contradiction
2012, sómázás kőcserép, 1280 °C, magasság: 29 cm
(Schrammel-gyűjtemény, Éva-malom, Szombathely)
Fotó: Áment Gellért

SCHRAMMEL Imre: Vénusz születése | Imre SCHRAMMEL: Birth of Venus
2001, raku, 1800 °C, 20x8x5 cm
(Schrammel-gyűjtemény, Éva-malom, Szombathely)
Fotó: Áment Gellért

A Schrammel-gyűjtemény kiállítótere a szombathelyi Éva-malomban (részlet). Középen Kernács Gabriella (1943–2021) művészettörtész portrészobra
 The Schrammel collection in the Eva Mill in Szombathely (detail). Portrait sculpture of art historian Gabriella Kernács (1943–2021) in the middle
 Fotó: Nagy Jácint

SCHRAMMEL Imre: Bagoly | Imre SCHRAMMEL: Owl | 1977, samott, 1200 °C, 60x95 cm (Schrammel-gyűjtemény, Éva-malom, Szombathely)
 Fotó: Nagy Jácint

aki – egy 2010-ben első alkalommal közreadott, majd a Magyar Művészeti Akadémia Kiadó által most, e gyűjtemény megnyitása alkalmából megjelentetett új kötetben is – az életét és munkásságát áttekintő, Kernács Gabriella művészettörténész által jegyzett beszélgetésben számos alapvető, művészete lényegét megvilágító megjegyzéssel kísérte művészi működését. (Fájdalmas tény, hogy Kernács Gabriella ennek az utolsó, remekbe szabott munkájának megjelenését nem érthette meg – a nyomdai munkák fázisában eltávozott közülünk.)

Schrammel Imre a művészetének küzdelmes fogadtatásával kapcsolatban leszögezte: „Ha végiggondolom az egész pályámat, kezdve a főiskolától Hollóházán keresztül a mai napig, akkor én mindig olyat csináltam, aminek több volt az ellenzője, mint az értője.” Mestersége materiájáról lényeglátó tömörséggel fogalmazta meg: „A föld lent van, és ami lent van, az ahhoz való viszonyunk más.” Alkotói inspirációiról szól, amikor kijelentette: „Nem kitaláltam a formát, hanem megpróbáltam olyat csinálni, amit az anyag mondott.” S hozzáfűzte: „Az agyag egy élő anyag, és valamikor én is ugyanilyen agyag leszek.” Minden mű értelmezésében segítségünkre lehet az a Schrammel-tétel, amely szerint: „A művészet egyik lehetséges magyarázata a nyomhagyás.” És e nyomhagyás során – utalva az

alkotómunka technikai meghatározottságára, a négy öselem nélkülözhetetlen és szükségszerű szerepvállalására – megvallja, hogy: „...a legfontosabb dolgokat rábízom a természetre.” A művész munkáját kísérő kétségekről medítálva mondja ki: „Nagyon sokszor gondoltam arra, hogy ha már az ember ilyen számárságokat csinál, amit művészetnek neveznek – nem tudom, hogy kell-e, de az ember csinálja –, akkor valami olyanra lyukadjon ki, ami ha nem egy hitet szolgál, legalább legyen valami értelme.” És végül talán a legfontosabb értelmezői kulcs abban a Schrammel Imre által megfogalmazott alkotói gondolatban rejlik, amely így szól: „Azt mondom, hogy a repedés szép. Egy olyan keramikusnak, akinek az egész élete azzal telt el, hogy az edény peremének utolsó millimétere is tökéletes, szabályos és kerek, a máz pedig hibátlan legyen, szörnyű lehet, hogy jön egy kelet-európai ürge, és azt mondja, hogy a repedés szép.” Ez a „kelet-európai ürge” 2021. június 26-án megérkezett a repedés-szépségekkel tündető, nagyszerű gyűjteményével Szombathelyre.

(A Schrammel-idézetek forrása: Kernács Gabriella: *Schrammel Imre. Föld és tűz*. Magyar Művészeti Akadémia Kiadó, Budapest, 2021.)

WEHNER Tibor
művészettörténész

A Schrammel-gyűjtemény kiállítótere a szombathelyi Éva-malomban (részlet)

Exhibiting space of the Schrammel collection in the Eva Mill in Szombathely (detail)

Fotó: Nagy Jácint

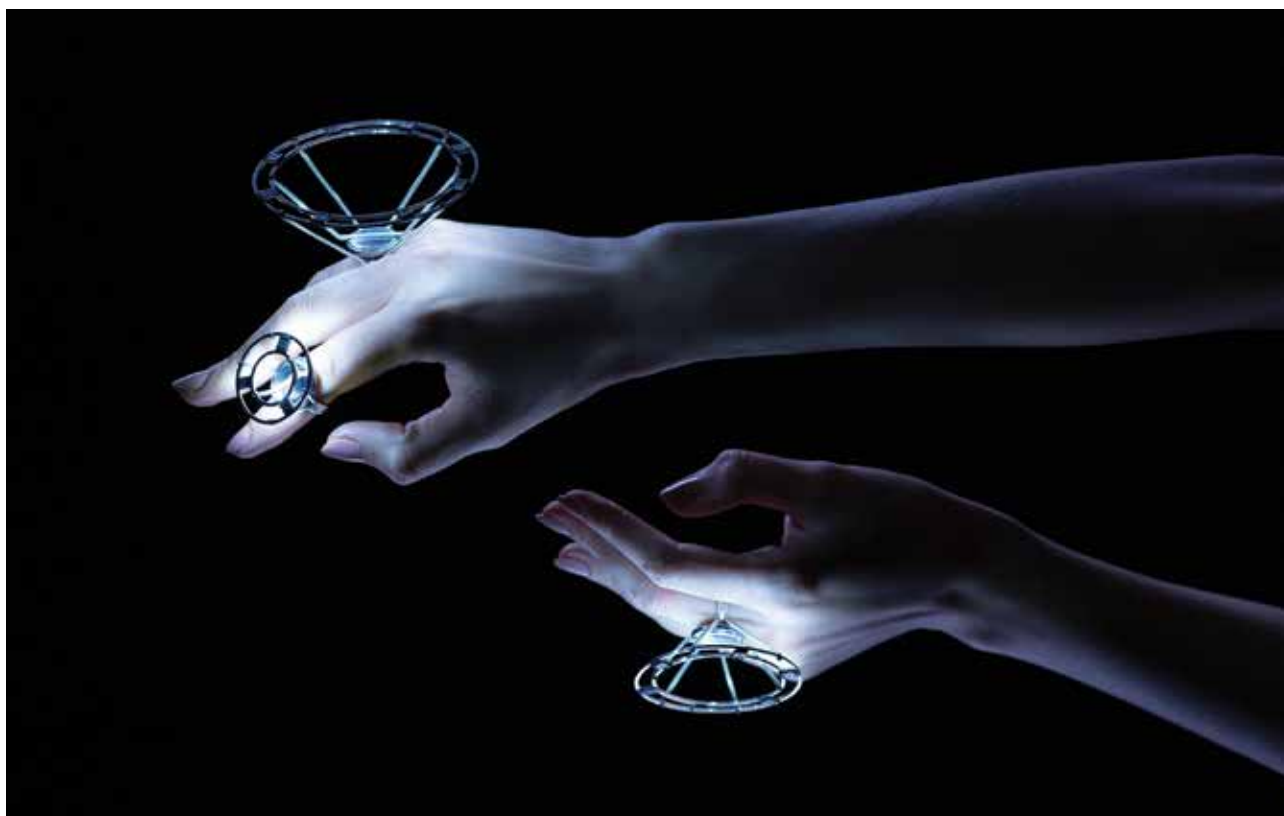
Elhangzott 2021. június 26-án Szombathelyen, az egykori Éva-malomban, a Schrammel-gyűjtemény állandó kiállításának megnyitóján.

Spekulatív és szociális tervezői gyakorlatok

VÁLOGATÁS A MOHOLY-NAGY MŰVÉSZETI EGYETEM
2021-ES DIPLOMAMUNKÁIBÓL

A design-felsőoktatás intézményeiben mindig is jelen voltak a jövőt firtató, spekulatív gyakorlatok, de a Moholy-Nagy Művészeti Egyetemen az 1980-as évektől kezdve egészen biztosan, hiszen ekkor jelent meg az „utópikus tervezés” a Scherer József vezette alapozó képzés feladatkiírásai között. Az egyetemen rendszeresen születnek a *spekulatív design* és a *kritikai design* tárgykörébe tartozó diplomamunkák, még úgy is, hogy az ilyen irányú elméleti-fogalmi keretezésük esetenként elmarad. A 2021-es anyagból itt közölt válogatás ezt a beágyazást igyekszik

elősegíteni azáltal, hogy a kísérleti ékszer, a generatív tipográfia, a konceptuális tárgyszervezés és a designfikció területéről emel ki friss munkákat. Az összkép így, nem meglepő módon, az új technológiák és a kortárs design kölcsönhatását érzékelteti, de a spekulációk mellett helyet kaptak a szociális érzékenységük és összetettségük miatt kimagasló projektek is. Az egyetemek elvégre még a 21. században is azok a kvázi-utópikus helyek, ahonnan a bevett innovációs és társadalmi gyakorlataink alternatíváira való rákérdezés lehetséges.

RÉMIÁS Szilvia: Hand light 1–3 (Body light kollekció) | Szilvia RÉMIÁS: Hand light 1–3 (Body light collection)

2021, ezüst, SMD LED (hideg fehér), gombelem, keményforrasztás, elektronikai lágyforrasztás, huzalmegmunkálás (négyzetes dróthúzás),

Hand light 1: 3,3x3,3x3,3 cm, Hand light 2: 4x6,2x6,2 cm, Hand light 3: 5,2x8x8 cm

Fotó: Szentesi Imre Balázs

Rémiás Szilvia *Body Light* ékszerei olyan szerkezetek, amelyek reflektorfénybe állítják az emberi testet, miközben saját konstrukciójukat sem rejtik el. Az elektronikai eszközök esetében hozzászokhattunk, hogy a designt leginkább *felületként* tapasztaljuk meg. A jó interfészek lehetővé teszik a használatot és biztosítják a felhasználói élményt, miközben ki is takarják a készülék belső összefüggéseit és működési mechanizmusait. Rémiás Szilvia kísérleti ékszereinél ez a „burokszerűség” szándékosan hiányzik: a tizenhárom tárgy mindegyike csupaszon áll előttünk.

A központi alkatrész – a szerkezetek „szíve” – a mindenki által ismert gombelem, ami a működésükért felel, és egyben a körforma hangsúlyozását is indokolja. Rémiás Szilvia a legtöbb esetben az energiaforrás köré szervezi a formatervet; a teljes kollekciót jellemzi egyfajta „áramköri esztétika”, amire ráerősít, hogy az ékszertestek önmaguk is áramvezetőkként működnek.

A szerkezetek elemelkednek az emberi testtől, és LED-izzók segítségével világítják meg bizonyos pontjait. A kezek, a vállak, a nyak, az arc válnak főszereplővé. A tervezés egyik fő kihívását a fénynek a testre való „rászerkesztése” jelentette.

A *Body Light* szerkezetek mellett a hordható technológia jövőbeli alkalmazásáról is spekulálnak. A kol-

lekció esetében egy egyszerű technológiai szerkezet beemelése eredményezett új típusú anyaghasználatot és következetes formai megoldásokat, aminek köszönhetően maga a fény válhatott a tulajdonképpeni ékszerré.

Piskóti László diplomamunkája még határozottabban nyit a spekulatív design felé, és az együttélés egyik legősibb teréről, a konyháról kezd el gondolkodni. A tradicionális konyha a tűzhely körüli közösségi tevékenységek helyszíne volt; a modern konyha ezzel szemben a hatékonyság, a tisztaság és a technológiai újítások világa. A tervező a mikrohullámú sütő archetípusának újragondolásával a mai konyhák uniformizált elektronikai eszköztárával kíván szakítani.

A *Mikrohullámú Álmok* esetében Piskóti László egy fejlesztés alatt álló technológiából indult ki, ami megengedi neki a főzéssel és a konyhával kapcsolatos modern közhelyekre való rákérdezést: „*egy emergens technológia hogyan tud alternatív módon beépülni az otthoni térbe, figyelmen kívül hagyva az ipar, a média és a társadalom dogmáit? A tárgy egy egyszerű kérdést feszeget, »mi az ideális?«.*”

A gép és az ember interakciójának elsődleges médiuma itt maga az étel. Az ember az asztalra helyezett összetevők állagával, formájával, méretével, hőmérsékletével „üzen” a gépnek, ami ezeket az adatokat felhasználva találja meg az

PISKÓTI László: Mikrohullámú Álmok | László PISKÓTI: Microwave Dreams | 2021, fotórealisztikus kép

ideális beállítást. A kezelőfelület emiatt minimálisra szűkül, a felhasználónak az étel előkészítésén kívül szinte semmilyen beleszólása nincs a folyamatba... Gép és ember „együtt” készíti el az ételt, aminek alapja a gépbe vetett bizalom. Ez a *Mikrohullámú Álom* a ma használt eszközök és a jövőben potenciálisan kibontakozó technológiák metszéspontján születik, és egy lehetséges scenáriót vázol fel.

Az újragondolt mikrohullámú sütő szakít a „csendes cselédként” háttérbe húzódó elektronikai eszközök koncepciójával. A plafonról belógó, súlyos tárgy ténylegesen uralja a konyha terét. A spekulatív design legjobb eredményei akkor jönnek létre, amikor az archetípus szintjén forgatnak ki valamit. Piskóti László munkája ilyen irányba mutat: a középpontba állított mikrohullámú sütő „modern tábortűzként” funkcionál, és a konyha közösségi, rituális jelentésrétegeit idézi meg.

A hazai designkultúrában egyelőre kevés példát találunk a tudatosan kidolgozott és végigvitt designfikcióra. Herrmann Markus a diplomamunkájában erre tett kísérletet, a végeredmény pedig egy olyan történetvilág lett, ami az autógyártást merőben új feltételek között engedi elképzelni.

A *Nebula 2071* narratívájában a nemzetközi sorozatgyártás import-export logikájával szemben a helyi digitális manufaktúrák kerülnek előtérbe. Ezek a járműüzemként és tudásközpontként is meghatározható létesítmények a lokális erőforrásokra támaszkodva valósítják meg a

kis léptékű előállítás és helybeni fogyasztás körkörös modelljét. A képzeletbeli autógyártók működése Herrmann Markus fő tézisére rezonál, mely szerint a jövőben a lokalitás felértékelése jelentheti a választ a globális ökológiai-társadalmi krízisre.

A diplomamunkában alkalmazott designfikció egy kortárs tervezői stratégia és kutatási módszer, ami az elmúlt másfél évtizedben vált egyre népszerűbbé. A design és a fikció eszközeit ötvöző tervezők – Herrmann Markushoz hasonlóan – nagy hangsúlyt helyeznek a lehetséges technológiai jövők feltárására: „*a designfikció jellemzője, hogy (1) létrehoz egy történetvilágot, (2) ebben a történetvilágban megalkotja valaminek a prototípusát, (3) és mindezt azért teszi, hogy teret nyisson a diskurzusnak.*”¹

A designfikció tehát narratív műfaj, aminek elsődleges célja nem a funkcionális értelemben vett problémamegoldás, hanem a kritikai párbeszéd ösztönzése. Problémamegoldás helyett problématalálás, szokták mondani, amivel természetesen együtt jár a designer szerepkörének bővülése is.

Herrmann Markus a tervezés során élt a lehetőséggel: *Nebula 2071* projektjében egy idealizált jövőből igyekezett visszakövetni a mából odavezető utat. Diplomamunkájával a designfikció műfajának egyik első tudatos hazai implementációját valósította meg.

Málnási Bence tervezési horizontját nem a távoli jövő, hanem a jelenkori kibertér jelentette. Az online

HERRMANN Markus: DARC-kutató munkaállomása. *Nebula 2071*, designfikció

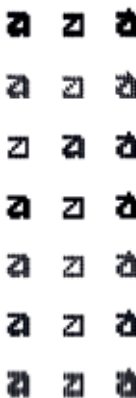
Markus HERRMANN: DARC researcher's work station. *Nebula 2071*, design fiction | 2021, digitális illusztráció

böngészésben mindenki számára ismert szövegfelismerős biztonsági tesztek designszemponitú megújítására vállalkozott.

A már legalább húsz éve használatban lévő CAPTCHA-protokoll a honlapokat pásztázó minden olyan virtuális robot ellen védelmet nyújt, ami engedély nélküli reklámtevékenységet folytathat, vagy más módon korrumpálhatja a rendszert. Ehhez kapcsolódik Málnási Bence kisbetűkből és számokból álló *Modular CAPTCHA* betűtípusa, amely egy olyan algoritmussal kommunikál, ami lehetővé teszi a karakterek végtelen formai újrarendeződését. Az így kapott kódok, szövegek az ember számára könnyedén azonosíthatóak, de ellenállnak a gépek általi optikai felismerésnek.

modular
captcha

completely
automated
public
turing
test
to tell computers
and humans
apart

MÁLNÁSI Bence: Modular CAPTCHA, betűtípus
Bence MÁLNÁSI: Modular CAPTCHA, type style | 2021

A betűkészlet moduláris szerkezetének sallangmentes egyszerűsége teszi lehetővé, hogy a meglévő struktúra sérülékkennyé válásakor azonnal új rendszert generálhassunk. Málnási Bence felvetése attól igazán érdekes, hogy a generatív tervezést itt nem a formagazdagság vagy a szokatlanság igénye, hanem a gépek összezavarásának biztonsági funkciója motiválja.

Koncz Gergő a technológiai eszközöket még inkább a társadalmi problémafelvetések irányából közelíti meg, és a szociálisan érzékeny design jegyében eleve az érintett szereplőket bevonó folyamatban gondolkodik. Látássérülteknek készült bójája egy olyan, negatív iskolai élményre reagál, ami a gyerekek életében kritikus jelentőségű: a sportolással kapcsolatban megtapasztalt kirekesztettségről van szó.

A tervező célja, hogy a látássérült gyerekek is aktívan vehessenek részt a testnevelésóra gyakorlataiban. A *BOYA* ebben segít. Tulajdonképpen egy hangszóróval felszerelt keljfeljancsíról van szó, ami nemcsak a hangtájékozódást támogatja, de tolerálja az esetleges ballépéseket is.

KONCZ Gergő: BOYA, hangjelzős bója látássérült gyerekek számára
Gergő KONCZ: BOYA, acoustic buoy for visually impaired children
2021, PLA, 3D nyomtatás, 30 x Ø 22,6 cm
Fotó: Koncz Gergő

Koncz Gergő diplomamunkájának legfontosabb aspektusa, hogy tematizál. Az intézményi gyakorlatok rendszerszintű javulása aligha valósítható meg kizárólag tárgyakkal, de a diskurzus alakításában rengeteget segíthet akár csak egyetlen jól megtervezett eszköz is.

Iskolai szituációba tervezett Sinkovits Zsuzsanna is, aki *Kidware* kantinszettjével az 1970-es évek óta szinte változatlan közétkeztetési tárgykultúra szerethető és funkcionális alternatíváját nyújtja.

Ahogy szakdolgozatában fogalmaz: „a gyerekek számára az iskolai étkezés számos kezdeményezés és reformprogram ellenére is egy nem kedvelt élményt és szituációt jelent.” A kollekció játékos mintáival és lágy

SINKOVITS Zsuzsanna: Kidware, gyermekétkeztetési tárgycsalád
Zsuzsanna SINKOVITS: Kidware, cantine set for children | 2021, porcelán,
3D nyomtatás, porcelánöntés, mélytányér: 9x15x15 cm (3,5 dl), főételes
tányér: 3x24x17,5 cm, kistányér: 2,5x15x13 cm, bögre: 11,5x9x7,5 cm (2 dl)
Fotó: Novák Doro

éleivel ugyanakkor nemcsak a gyerekek számára működik, de a felnőttek „funkcionális” világába is gond nélkül illeszkedik.

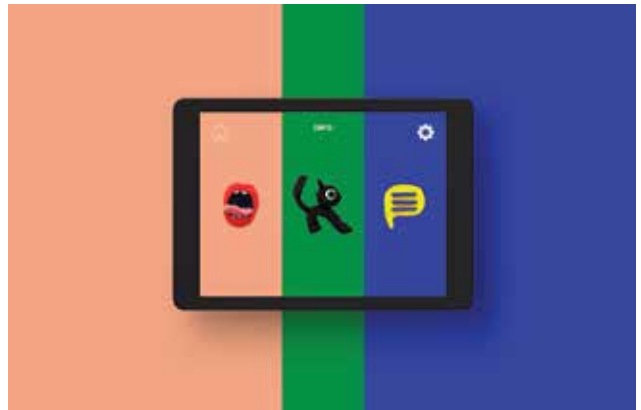
A tervező először kartonpapírból készített különböző tálcákat, ezek alapján makettezte a teljes étkészletet, ami végül egy mély-, egy lapos-, egy kistányért, illetve evőeszköztartót és bögrét tartalmaz. Az ideális ergonómia és méretezés mellett azzal is számolt, hogy könnyedén egymásba tehetőek legyenek a különböző darabok, az étkészlet a tárolást szem előtt tartva minél kevesebb elemből álljon, és a formaterv ne jelentsen akadályt a gyárthatósággal kapcsolatban.

Sosity Beáta *Szájhős* applikációja szintén a gyermekekre fókuszál. A tervezőgrafikus – személyes érintettségénél fogva – egy olyan játékot szeretett volna szülő- és sorstársainak adni, ami nemcsak a halmozottan sérült gyerekek beszédfejlesztésében segít, hanem platformot is biztosít a játszva tanuláshoz.

A *Szájhős* egyszerre három különböző készségfejlesztő programot takar, amelyek közös célja, hogy a hangadáshoz kapcsolt örömet előcsalogassák és gyakorlásra ösztönző helyzeteket teremtsenek.

Az animációs nyelvgyakorlatok segítenek a mozgás-minták elsajátításában, a beszédszervek tónus szabályozásában. Interaktív történetek során tapasztalhatja meg a gyermek, hogy hangjának ereje van, a hangadás

cselekvés, amellyel képes hatással lenni külső környezetére. Az egyik feladat során például az „sz” hang ismételtetésével tudja „elbűvölni” a kígyót, ezzel pedig átjuttatni őt a képzeletbeli túlpartra.

SOSITY Beáta: Szájhős, audioreszponzív beszédfejlesztő applikáció halmozottan sérült gyerekek számára

Beáta SOSITY: Daredevil, audio responsive speech improvement application for multiply handicapped children | 2021

Az applikáció minden kétséget kizáróan hiánypótló, mivel a logopédiai fejlesztésben alkalmazott digitális megoldások jellemzően nem akadálymentesek, önálló használatuk számos nehézségbe ütközik, arról nem is beszélve, hogy nem sérülésspecifikusak.

BATKE Bendegúz: UNFOLD, installáció látványterve | Bendegúz BATKE: UNFOLD, visualization of an installation | 2021

Az applikációk univerzális tárgyával, az okostelefonnal foglalkozik Batke Bendegúz fiktív, ismeretterjesztő kiállítása, ahol a belépőjegyért cserébe egy meghibásodott telefonnal és naiv fogyasztói szokásainkkal fizethetünk.

Bár a telefonok által nyújtott lehetőségekkel fenntartások nélkül élünk, a gyártási körülményeikről semmit sem tudunk. Erre az ellentmondásos felhasználói helyzetre reagál az *UNFOLD*. A kiállítás érthetővé teszi, hogy bármennyire is próbálkozunk, a virtuális térben sem tudunk teljesen elszakadni a természettől. Elvégre az elektronikai eszközeink is többé-kevésbé onnan származnak: szilíciumból készül a processzor, az akkumulátor lítiumból és kobaltból, a kijelzőhöz praeodímium kell. A kiállításon négyféle kiadvány várja a képzeletbeli látogatókat kijelző, akkumulátor, elektronika és öntvény hívószavakkal. Ezekben a kis füzetekben tematikusan lehet megismerni az összetevőket, felhasználási módokat, származási országokat.

Az installáció legfontosabb eleme első ránézésre a konténer – a „telefonkoporsó” –, de a kiállítás valódi gerincét egy saját tervezésű betűtípus adja. A *Chemono Monospace* a falakon lévő feliratoktól kezdve az apró betűs sorokig mindenhol jól működik. Ehhez a szikár harmóniához tesznek hozzá a sematikus zászlórészletek, amelyek épp csak annyi színt hoznak be, amennyi egy fekete dobozban még nem túlzás.

Az installáció tétje nem csak annyi, hogy lenyűgöző legyen. Sokkal inkább, hogy megtörténjen a rádöbbenés: mint annyi minden, a telefonok halmozása is a (túl)fogyasztói kultúrát duzzasztja.

Harsány Patrícia ezt a materiális tobzódást hétköznapi talált tárgyak átértelmezésével dolgozza fel. *Re_Object* ékszereit a saját életterében megjelenő tömegtermékek bevonásával hozza létre, miközben megfosztja őket eredeti funkciójuktól. Ebben a gyakorlatban valami eredendően gyermekit is felismerhetünk; egyfajta naiv viszonyulást a világhoz, ami megengedi, hogy annak lássuk a dolgokat, aminek akarjuk.

A talált tárgyak az anyaghasználatot és a technikát is meghatározzák. A tervező gyakran felbontja a meglévő szerkezeteket, és új kapcsolódási pontokat keres az eredetileg össze nem tartozó elemek között. Ezáltal az ismerősség és az idegenség együttes jelenlétével kelt esztétikai feszültséget.

A csukló köré gombostűket fonó *Süni Fánk* érzéki minőségét például az alapanyag látszólagos alkalmatlansága és a tárgy ergonómiai illeszkedése közötti ellentét határozza meg. A *Púder Bross* szerkezeti egységbe foglalja a műanyag tégelyt és a parafa dugót. A *Gyémánt Kefe* merőben eltérő stílusú elemeket kombinál, amelyek az ékszerben mégis organikusan illeszkednek egymáshoz.

HARSÁNY Patrícia: Süni Fánk (*Re_Object* kollekció)

Patrícia HARSÁNY: DONUT touch me (*Re_Object* collection)

2021, hungarocellkarika, gombostű, alternatív technika, Ø 18 x 5 cm

Fotó: Szentesi Imre Balázs

Harsány Patrícia személyes utat keres a művészet és a design közötti termékeny sávban. Munkája így leginkább a kritikai design összefüggésrendszerében értelmezhető. A *Re_Object* nemcsak az ékszer fogalmi kereteit feszegeti, de a túlfogyasztás válságára is reagál. A gyártói újdonság helyett a már létrehozott és rendelkezésre álló kreatív újrakombinálása a 21. században olyan érvényes tervezői stratégiát jelent, amivel a designoktatásnak is egyre tudatosabban számolnia kell.

SCHNEIDER Ákos
esztéta, designszakíró

1. Joseph Lindley – Paul Coulton: Back to the Future: 10 Years of Design Fiction. In: *Proceedings of the 2015 British HCI Conference*. Association for Computing Machinery, New York, 2015, 210–211. (Sch. Á. saját fordítása.)

A szerző a cikkben a Designisso online magazinban megjelent szövegrészleteit használta fel. A Batke Bendegúz, Koncz Gergő, Sinkovits Zsuzsanna, Sosity Beáta diplomamunkájáról szóló részekhez Sipos Máté járult hozzá.

Egy hazai kortárs iparművészeti gyűjtemény megszületése V.

VÁLOGATÁS A FISE GYŰJTEMÉNYBŐL

Mascher Róbertnek, a Fiatal Iparművészek Stúdiója Egyesület elnökének bevezető írásával indítottuk el a kollekciót korábbi lapszámainkban (2021/2, 19–25.; 2021/3, 11–20.; 2021/4, 24–33.; 2021/5, 16–21.) bemutató válogatásunkat, melynek az alábbi képanyag az utolsó része.

SALLAY Anna: Grída 2 | Anna SALLAY: Grída 2 | 2017, pamutháló, acrystal (kék), 45x40x18 cm

Fotó: Sallay Anna

ANTAL Balázs: Albert, váza | Balázs ANTAL: Albert, vase
2019, porcelán, acél, 23 x Ø 10 cm
Fotó: Antal Balázs

PASZTORNICZKY Balázs: Lelet, gyűrű | Balázs PASZTORNICZKY: Find, ring
2020, ezüst, arany, tűzzománc, 2,5x3x2 cm

BALÁZS Marianna: Kenyérfalet | Marianna BALÁZS: A piece of bread | 2018,
14 karátos arany (10 gramm), 925-ös ezüst (15,4 gramm), 3x4x2 cm

LASKÓY Andrea: Ölelés, gyűrű | Andrea LASKÓY: Embrace, ring
2017, sterling ezüst, olajfa, paliszander, 5,1x3,4x0,5 cm
Fotó: Laskóy Andrea

ZICHÓ Gabriella: Kozmosz | Gabriella ZICHÓ: Cosmos | 2012,
 pasztell, papír, 65x50 cm
 Fotó: Oláh Ferenc

KRÁNITZ Tibor: Akt aranyban | Tibor KRÁNITZ: Nude in gold | 2001, akril,
 70x50 cm
 Fotó: Kránitz Tibor

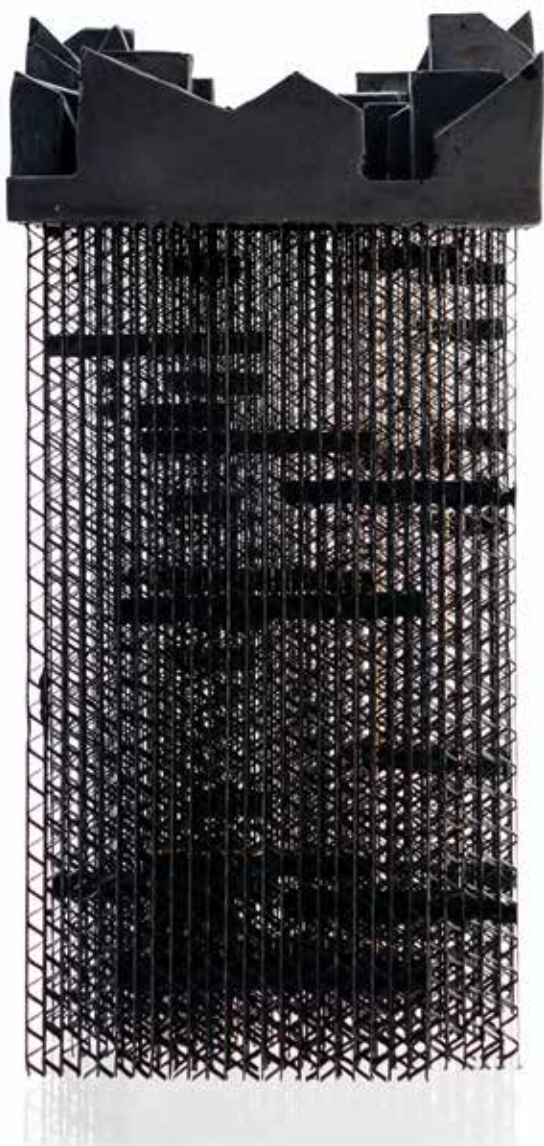
GYEVIKI Hajnal Csillag: Örvény, kaspó | Hajnal Csillag GYEVIKI: Maelstrom, ceramic pot | 2017, korongozott kőedény, gázredukciós égetés, 10 x Ø 18 cm
 Fotó: Gyevis Hajnal Csillag

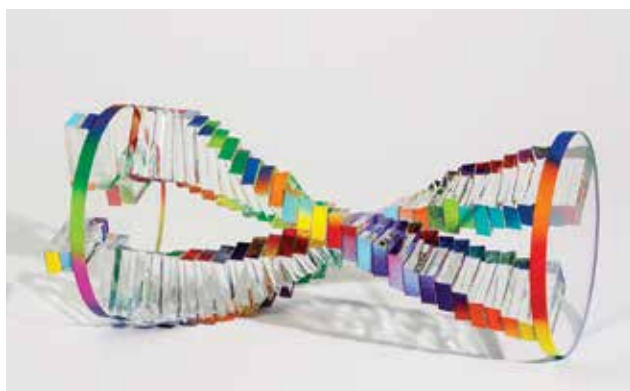
DÉS-KERTÉSZ Dóra: Kunigunda kertje, vízi karperec | Dóra DÉS-KERTÉSZ: Kunigunda's garden, water bracelet
2016, ezüst, modellező fű, műgyanta, 10x8x4 cm
Fotó: Dés-Kertész Dóra

HERÉNYI Blanka: Kosár
Blanka HERÉNYI: Basket
2016, gyapjúfilc, 40x40x40 cm
Fotó: Németh Miklós

MÁZSI Boglárka: Lebegő városok 01
Boglárka MÁZSI: Hovering cities 01
2019, beton, papír, 25x12x12 cm

ÁBEL Tamás: Tolerance noise | Tamás ÁBEL: Tolerance noise
2020, festett, ragasztott üveg, 32 x Ø 14 cm
Fotó: Botos Péter

BÚZA Krisztina: Naspolya, padlólámpa
Krisztina BÚZA: Medlar, floor lamp
Fenyőcellulóz, fémháló, fenyőlábazat, LED-égő, 75 x Ø 60 cm

SZABÓ Nelli: Crystallize, üvegplasztika
Nelli SZABÓ: Crystallize, glass sculpture
2015, ragasztott, csiszolt, festett üveg, 12x12x12 cm

TÁPAI Nóra: Ezüst fények

Nóra TÁPAI: Silver light

2013, gyapjú, pamut, selyem, fémszál, 50x50 cm

Fotó: Neumann Ildikó

VESZPRÉMI Gabriella: Speranza cipő
(Agate kollekció)

Gabriella VESZPRÉMI: Speranza shoes
(Agate collection)

2019, bőr, zero waste, 14x23x10 cm

Fotó: Lakos Máté

Győzőből Victor, grafikusból illusztrátor

ELHUNYT AMBRUS GYŐZŐ (VICTOR AMBRUS) GRAFIKUSMŰVÉSZ

Február 10-én, életének 86. évében, Angliában elhunyt Ambrus Győző világhírű grafikusművész, illusztrátor.

1935-ben született Budapesten. A Budai Szent Imre Gimnáziumban érettségizett, majd 1953 és 1956 között a Magyar Képzőművészeti Főiskola hallgatója volt képgrafikus szakon mint Kádár György és Koffán Károly növendéke, de szeretett tanára volt Barcsay Jenő is. Aktív részese az 1956-os forradalomnak, melyről tragikus hangvételű litográfiákat készített. 1956-ban Angliában talált otthonra. 1957-től tanulmányokat folytatott a londoni Royal College of Art-on. 1958–1959-ben Royal Scholar

ösztöndíjban részesült. Londontól délre, Farnhamben telepedett le, ahol a művészeti iskolában tanított is. Meghatározóan könyvillusztrációval foglalkozott. Sokat dolgozott az Oxford University Pressnek, klasszikusokat és mesekönyveket illusztrált, Victor Ambrus vagy Victor G. Ambrus néven. Mintegy háromszáz kötet jelent meg műveivel, a legváltozatosabb témákban. Az illusztráció mellett rézkarcokat és litográfiákat, egyedi rajzokat is készített. Műveit bravúros, aprólékos rajztudás, mives kidolgozottság, technikai gazdagság jellemzi, központjukban elmélyült figuraábrázolása áll. Rendszeresen szerepelt a bolognai, frankfurti könyvkiállításokon, a zágrábi, pozsonyi illusztrációs biennálékon. 1957-ben és 1975-ben megkapta az év legjobb illusztrációjáért járó díjat, 1965-ben és 1975-ben elnyerte a Kate Greenaway-aranyérmet. Műveit angliai és egyesült államokbeli közgyűjtemények is őrzik. A hatvanas évektől folyamatosan rendezett egyéni kiállításokat, és munkáival angliai és más külföldi kiállításokon vett részt. 1955-ös bemutatkozását követően először 1982-ben állított ki idehaza, Ambrus Victor G. néven a *Tisztelet a szülőföldnek* című nagyszabású kiállításon mutatta be bravúros Shakespeare-illusztrációit, melyek tempera-, tustechnikával készültek. Első önálló kiállítása a fővárosban 2010-ben volt a Budai Klub-Galériában, majd 2011-ben az Újbuda Galéria mutatta be rajzait. 2017-ben a Budai Ciszterci Szent Imre Gimnáziumban állított ki az 1956-os forradalomra emlékezve, s 2018-ban részt vett a Műcsarnokban megrendezett *Emigráns magyar művészek az 1956-os forradalomról* című kiállításon. Tán jogosan bízunk abban, hogy az általa illusztrált kiadványokat egyszer a magyar olvasó is megismerheti.

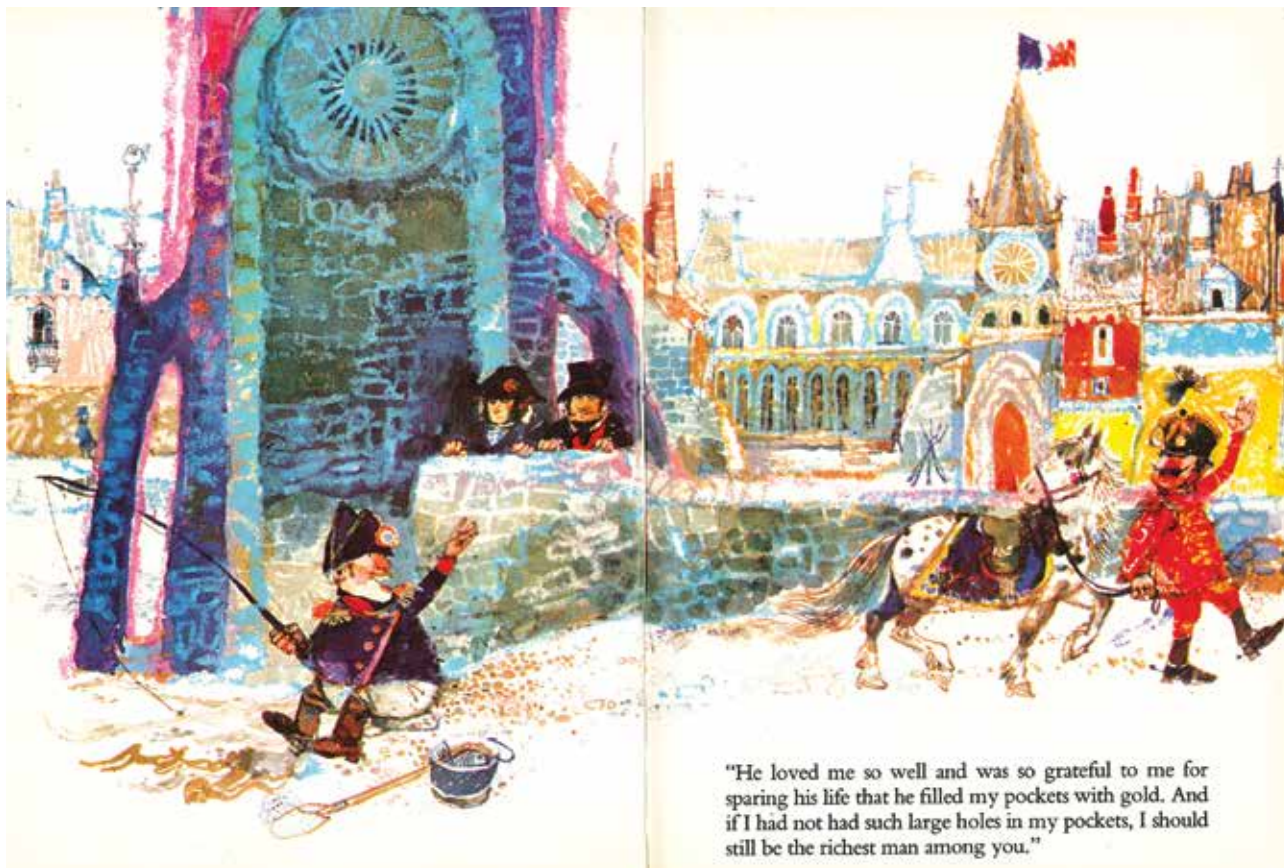
AMBRUS Győző: Borítótér

Victor AMBRUS: Book cover design

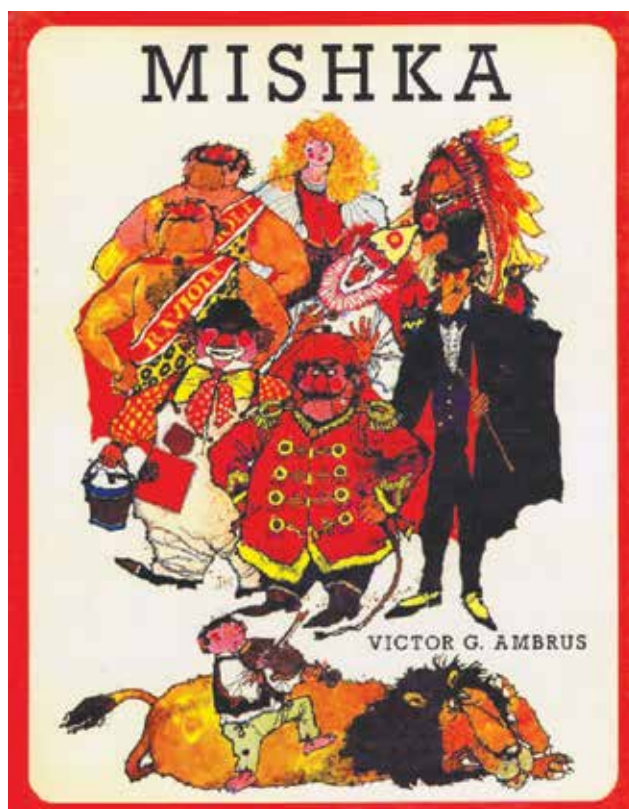
Forrás: Robert Selbie: The Anatomy of Costume. Mills & Boon Limited, 1977

FELEDY Balázs

művészeti író

AMBRUS Győző: Illusztráció | Victor AMBRUS: Illustration
 Forrás: Victor G. Ambrus: Brave Soldier Janosh. Oxford University Press, 1967

AMBRUS Győző: Borítóterv
 Victor AMBRUS: Book cover design
 Forrás: Victor G. Ambrus: Mishka. Oxford University Press, 1975

AMBRUS Győző: Illusztráció
 Victor AMBRUS: Illustration
 Forrás: James Riordan: King Arthur. Oxford University Press, 1998, 31.

Tatlintól Zsennyéig

A 20. SZÁZADI OROSZ–MAGYAR TERMÉKTERVEZÉSI KAPCSOLATOK TÖRTÉNETÉBŐL III.

A húszas évek közepétől jelentős változások indultak a szovjet-orosz avantgárdban; a konstruktivizmus harsány geometriáját mindinkább használhatóbb, biomorf formák váltották fel. Ennek ismert példái Tatlin VHUTEIN-beli tanítványainak munkái: kéznyomokat őrző, megfogást elősegítő porcelánedények, a német Neue Sachlichkeit szellemétől erőteljesen eltérő vonalvezetésű csőbútorok.¹ Nem utolsósorban pedig magának Tatlinnak – immár a VHUTEIN 1930-ban történt bezárása után, a

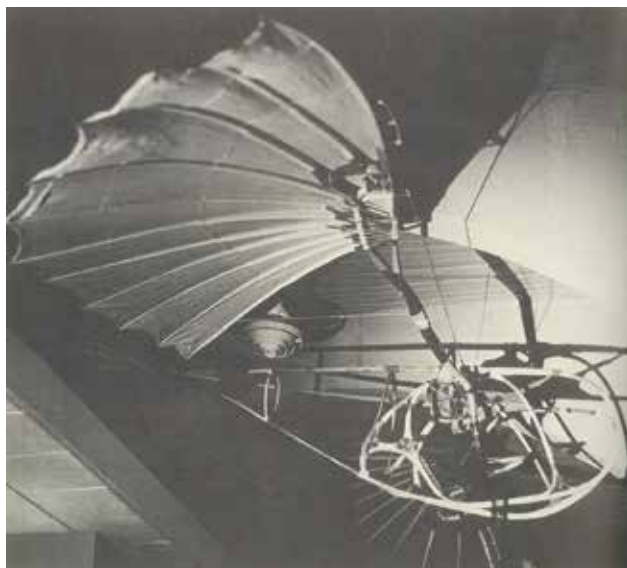
Alekszej SZOTNYIKOV: Gyerekivőedény

Alexei SOTNIKOV: Drinking vessel for children | 1930

Forrás: Larisza Alekszejevna Zsadova (szerk.): Tatlin. Budapest, 1984, 275. kép

harmincas évek elején született – *Letatlin* elnevezésű műve. E sokkal inkább a repülés szimbolikus, mintsem valóságos eszközének nevezhető alkotás a szovjet hadiipar fellendülésének kezdetekor már érthetően nem keltett általános elismerést erőteljes plasztikai megoldása ellenére sem. Voltaképpen a termelési művészek búcsújának tekinthető a valóságos ipari feladatoktól.²

A húszas évek végén, 1928-tól indult első öt éves terv során látványos ipari – elsősorban nehézipari – fejlődés ment végbe az országban (a mezőgazdaság és az élelmiszeripar döbbenetes kárára), ami a világválság által erőteljesen sújtott Nyugat- és Közép-Európából, különösképpen Franciaországból és Németországból számos baloldali értelmiségit, írók és különböző tér- és tárgytervezőt vonzott a Szovjetunióba. Írók és újságírók sorát érdekelte az új világ felfedezése. A francia

Vlagyimir TATLIN: Letatlin (1932) | Vladimir TATLIN: Letatlin (1932)

1960-as évek, az eredeti alkotórészekből rekonstruált modell

Forrás: Larisza Alekszejevna Zsadova (szerk.): Tatlin. Budapest, 1984, 347. kép

irodalmi élet nagyságai (Henri Barbusse, André Gide) mellett szép számban érkeztek magyarok is.³ Köztük a munkakörnyezet és a mindennapi környezet minőségéről ez idő tájt legnagyobb hatással tudósító Illyés Gyula. Illyés a szovjet írószövetség meghívására tett 1934 nyarán hosszabb körutat az országban. Tőle származik az első szélesebb áttekintésű, irodalmi színvonalú beszámoló a formálódó új világról. „Úton-útfélen számon kértem azt az álmot, amely oly idős, mint az emberiség” – írta a Nyugat kiadásában megjelent munkája bevezetőjében ars poeticaként – Bálint György pedig nagy elismeréssel ismertette a folyóiratban, „dokumentumnak is mély és olvasmánynak is lebilincselő”-nek minősítve a művet.⁴

A munkát kereső országépítők élén az építészek jártak: a Bauhaus korábbi vezetője, Hannes Meyer vezetésével 1931-ben érkezett Weiner Tibor, majd Sebők István, valamint Forbát Alfréd, továbbá a Berlinben egy szovjet vegyipari nagyvállalat számára dolgozó Forgó Pál. Utánuk indult útnak 1932-ben Striker Éva keramikus, majd 1935-ben Mészáros László szobrászművész, akik⁵ a Szovjetunióban különböző területeken tevékenykedtek a már régebben ott levők mellett. Közülük az évtized elejétől Tóth Viktor a VHUTEIN egyik részeként működő Építészeti és Építőipari Intézet vezetőjeként dolgozott tovább, és jelentős szerepet vállalt a moszkvai városkép tervezésében. Uitz Béla nagy méretű murális feladatain túl hasonló, parkdíszító tevékenységet is végzett ugyancsak a szovjet fővárosban.⁶ Az észak-uráli ipari építkezés vezetésére érkezett Forgó Pál az évtized végétől

Nyikolaj SZUJETYIN által tervezett belső a párizsi világkiállítás szovjet pavilonjában, 1937 | Interior of the Soviet pavilion designed by Nikolai SUETIN for the Paris World Expo, 1937

Forrás: Vaszilij Rakityin: Nyikolaj Mihajlovics Szujetyin. Moszkva, 1998, 179.

Moszkvában foglalkozott Szolikamszk városrendezési feladatával. Weiner Tibor előbb épületeket tervezett a déli köztársaságok új városaiban, míg Sebők István színházaknak készített díszletterveket Moszkvában. Később mindketten részt vettek az állami hivatalos művészet, a klasszicizáló formákra és népművészeti díszítményekre alapozott *szocialista realizmus* szellemében megvalósuló moszkvai metró munkálataiban.⁷

A gyáripari terméktervezésben Striker Éva⁸ érte el a legnagyobb sikereket. Striker 1932-ben költözött – a fényes ipari sikerek mellett tömeges éhhalállal küzdő – Ukrajnába. Előbb Ogyesszában, később Szentpéterváron

A Szovjetunió pavilonja az 1937-es párizsi világkiállításon. Építész: Borisz JOFAN, szobrász: Vera MUHINA | Pavilion of the Soviet Union at the Paris World Exposition, 1937. Architect: Boris IOFAN, sculptor: Vera MUHINA

Forrás: Vaszilij Rakityin: Nyikolaj Mihajlovics Szujetyin. Moszkva, 1998, 173.

működött, utóbbi helyen Malevics híresé lett tanítványával és egyik közeli munkatársával, Nyikolaj Szujetyinnel, a porcelángyár művészeti vezetőjével dolgozott együtt.⁹

A Szovjetunió pavilonja az 1939-es New York-i világkiállításon. Építésszek: Borisz JOFAN és Karó HALABIJAN, szobrász: V. ANDREJEV | USSR pavilion at the New York World Expo in 1939. Architects: Boris IOFAN and Karó KHALABIAN, sculptor: V. ANDREEV
Forrás: Vaszilij Rakityin: Nyikolaj Mihajlovics Szujetyin. Moszkva, 1998, 182.

Tervezett a dulevói porcelángyárnak is a német Neue Sachlichkeit tiszta formavilágában és az orosz konstruktivizmus vörös-fekete díszítményeivel. Igen rövid időn belül jutott fel a szakma csúcsára, a szovjet szilikátipar művészeti vezetői tisztségébe (1935), ahonnan azonban még gyorsabban zuhant a hírhedt moszkvai Lubjanka börtön mélyére a külföldiekkel szembeni – koholt vádak alapján indított – sztálini büntetőeljárások kezdetén, 1936-ban. Csak a nyugati vezető személyiségek hathatós

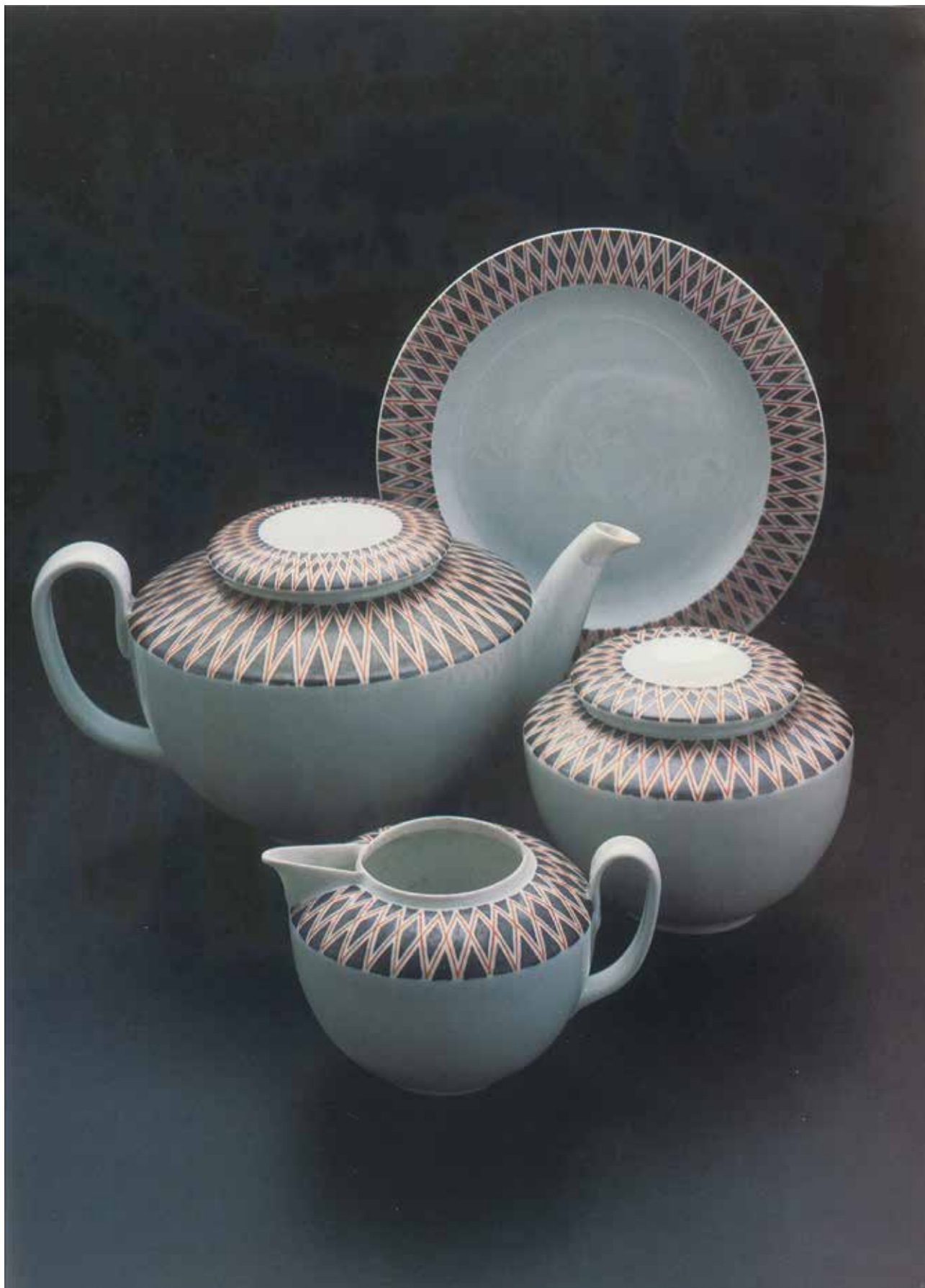
A Szovjetunió pavilonjának belső részlete az 1939-es New York-i világkiállításon. Építésszek: Borisz JOFAN és Karó HALABIJAN, belsőépítészeti kialakítás: Nyikolaj SZUJETYIN | Interior detail of the Soviet pavilion at the New York World Expo in 1939. Architects: Boris IOFAN and Karó KHALABIAN, interior design: Nikolai SUETIN
Forrás: Vaszilij Rakityin: Nyikolaj Mihajlovics Szujetyin. Moszkva, 1998, 183.

támogatásának megnyerésével sikerült családjának kiszabadítani közel másfél éves letartóztatásából – és elutaznia Moszkvából. Nem sokkal később elhagyta Európát is, de előtte még hozzájárult Londonban egy – az elsőtétülő szovjet helyzetről széleskörűen tudósító – nagy hatású könyv megszületéséhez.¹⁰ Írója, az egykor Budapestről indult Kestler Artúr (írói nevén Arthur Koestler)¹¹ a harmincas évek elején, 1932–1933-ban élt a Szovjetunióban, és a valóság és a hivatalos propaganda közti óriási különbségek, főként pedig az évtized derekán beindult politikai perek hatására veszítette el hitét a kommunista mozgalomban. Részint saját úti élményei, részint pedig gyermekkori ismerőse, Striker Éva friss londoni beszámolója alapján írta meg *Darkness at Noon* (*Sötétség délben*) címmel híres könyvét 1940-ben. Koestler a „XX. század egyik legjelentősebb politikai regényé”-nek nevezett és nagy nemzetközi sikert arató – később magyarul több fordításban is megjelent – művében megdöbbentő képet rajzolt a sztálinista terror korai idejéről.

A finoman csak „csisztká”-nak (tisztogatásnak) nevezett politikai leszámolások véres hulláma ugyanis nem került el a további magyar alkotókat sem. Ugyan

Képeslap a Szovjetunió pavilonjával a Budapesti Nemzetközi Vásáron, 1941-ben
Picture postcard with the Soviet pavilion at the Budapest International Fair, 1941
Forrás: képeslap a szerző gyűjteményéből

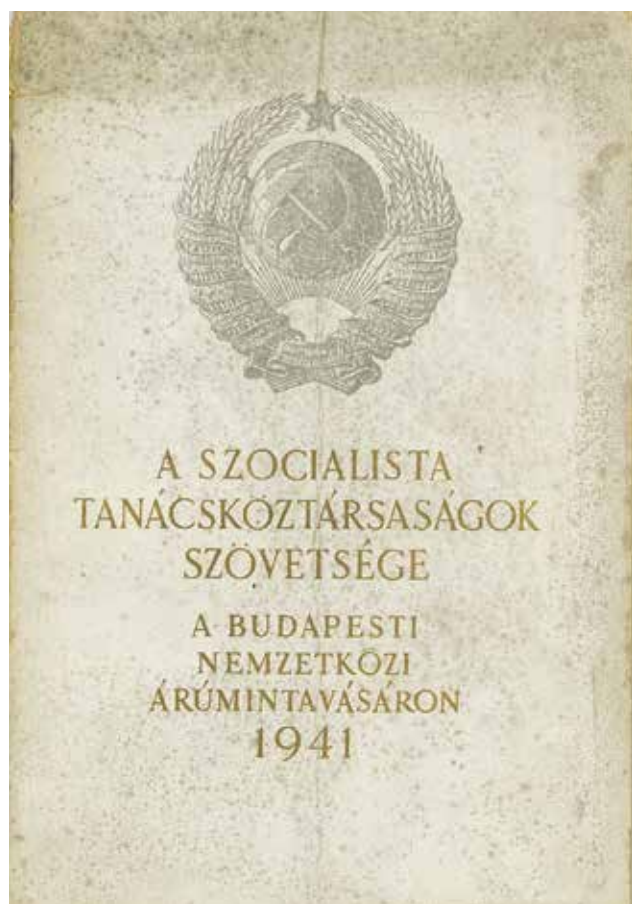

STRIKER Éva (Eva ZEISEL): Teáskészlet | Éva STRIKER (Eva ZEISEL): Tea service | Dulevo, 1935

Forrás: Martin P. Eidelberg: Eva Zeisel. Designer for Industry. Montreal, 1984, 27. kép

Weiner Tibornak még 1937 őszén sikerült elhagynia a Szovjetuniót, és így elkerülte a terrort, Uitz Béla pedig „csupán” másfél éves börtönbüntetéssel élte túl ezt az időszakot, Tóth Viktort viszont kétszer is, előbb 1937-ben, majd 1938-ban őrizetbe vették koholt vádak alapján. Másodszor már nyolc év kényszermunkára ítélték, de Moszkvában élő családjához végül csak 1956-ban térhetett vissza.¹² Hárman viszont életüket is veszítették. A monumentális murális munkák és oktatásszervezés mellett Kirgizia fővárosában parktervezést is végző Mészáros Lászlót 1938-ban tartóztatták le. Halálának pontos ideje és helye sem ismert. Sebők István úgyszintén az eszeveszett terror áldozata lett: 1941-ben tartóztatták le, és megölték 1942-ben. Forgó Pál ugyancsak 1941-ben került börtönbe, és Mészáros Lászlóhoz hasonlóan mindmáig ismeretlen halálának időpontja.¹³

Az iparosítás első öt éves tervét a mezőgazdaság kárára – közel 10 millió paraszt éhhalála mellett – 1934-ben sikeresen teljesítő országnak az évtized végi komor képéhez tartozik még két, terméktervezéssel kapcsolatos eseménysorozat. Amíg a közfogyasztási termékek területén siralmas volt a helyzet, addig a nehézipart gyors – erőltetett – fejlődés, a gépgyártás és a hadiipar erőteljes fejlesztése jellemezte.

A szovjet kiállítás katalógusának borítója az 1941-es BNV-n | Cover of the Soviet exhibition catalogue at the Budapest International Fair, 1941
Forrás: a szerző gyűjteménye

A mindennapi élet számára is fontos közlekedésszergyártáson belül az autógyártásban előrelépés kezdődött 1938-ra. Ebben ugyan magyar részvételtől nem tudunk, de a szovjet–amerikai ipari-gazdasági kapcsolatok konkrét termékformálási következményekkel bírtak – a jövőre nézve (is). Ugyanis az a szovjet gyártás számára átadott (rég)i amerikai termékszámoktól a konkrét gyártmánytípusokig terjedt, és így velük együtt jelent meg a szovjet termékkultúrában – a modern szinonimájaként – az *áramvonal*. Mindennek – és a mellette meginduló *bionikai* kutatásoknak – fontos szerepe lett később a szovjet iparban.¹⁴

A másik látványos és széles körben ismertté vált jellemzője ennek az évtizednek a szovjet eredmények demonstratív nemzetközi bemutatása. A harmincas évek végén a Szovjetunió teljesítményének két nagyszabású bemutatója zajlott az 1937. évi párizsi és az 1939. évi New York-i világkiállításon. A hatalmas ország, az új birodalom pavilonjaival mindkettőn jól érzékelhetően az erejét kívánta megmutatni a világnak, mégpedig nemcsak az 1925. évitől, de – még inkább – a harmincas évek mindennapjaitól is eltérően. Az új európai diktatúrák – a Szovjetunió mellett Németországban és Olaszországban is elterjedt – monumentális klasszicizáló formái uralták a kiállításokat. Ebben a szellemben alkotott a mindkét bemutató épületét tervező Borisz Jofan¹⁵ is. Jofan lendületes párizsi munkáját – tetején Vera Muhina híres szobrával, a *Munkás és kolhozparaszt* nővel – egyébként Gold Medallal díjazta a nemzetközi zsűri (nem mellesleg az Albert Speer által tervezett német pavilonnal együtt).¹⁶ A kor pontosabb arculatához tartozik az is, hogy mindkét szovjet kiállítás belsőépítészeti megformálója a Malevics tanait részben megőrző Nyikolaj Szujetyin volt munkatársaival.¹⁷ E kiállításokban ugyan magyar közreműködőkkel nem találkozunk, de fontos műszaki és formai eredményeik, a neoklasszicizmus és az áramvonalasság megjelenése annál inkább ismertté és jelentőssé lettek világszerte – így hazánkban is.

Ezeknek és a mozgalmas két évtized sűrű tervezéstörténeti eseményeinek, de még magyar–orosz kapcsolatainak részletesebb ismertetése sem lehetséges itt.¹⁸ Ami viszont mindenképpen megemlítené, az az 1934-ben létesített magyar–szovjet diplomáciai kapcsolatok nyomán az egyre feszültebbé váló nemzetközi körülmények, nem utolsósorban a német háborús készülődés hatására létrejött első szovjet ipari és kulturális kiállítás Magyarországon. A *Budapesti Nemzetközi Árumintavásár* keretében 1941. május 2. és 12. között nyitva tartó, egyszerű geometrikus tömegekből formált, egyszersmind 1000 négyzetméteres alapterületével máris a legnagyobb szovjet pavilont hatalmas figyelem kísérte. Külön érdekességeként

említhető, hogy egymás mellett állt a nagy méretű horogkeresztekkel telerakott német és a szerényebb arányú sarló-kalapácsos díszítésű szovjet épület. Az első magyarországi szovjet bemutató politikai jelentőségét mutatja, hogy belső megjelenítésére háromtagú küldöttség érkezett a Szovjetunióból, és Horthy Miklós kormányzó is meglátogatta a vásár megnyitása alkalmával. A sajtó részletesen beszámolt a hatalmas érdeklődésről, a látogatók nagy számáról.¹⁹ A helyszíni fotók megőrizték a bejutásra tömött sorokban várakozók képét. „A pavilonban látható ismertető és statisztikai táblázatok, a nehéz- és könnyűipar termékei mellett, a Razno-Export iparművészeti tárgyakat, pl. kerámiát is mutatott be – írta róla Weiner Mihályné –, s szakembereinkre, kik addig ilyet sohse láttak, meglepetésszerűen hatott a szocialista realizmus megjelenése – ha néven nevezni ezt a látás

módot akkor még nem is tudtuk – s a népművészet új szellemű alkalmazása az iparművészet termékein.”²⁰ Itt már a termékkultúrában az avantgárdnak híre se volt, sőt a proivodsztvennyikok heroikus küzdelme a termékkultúrán túlmutató minőségi megújulásért is hosszú időre lezárult. Nemcsak a sztálinizmus fenyegető légköre erősödött tovább a Szovjetunióban, de a gyorsan bekövetkező újabb világháború még az addigi életkörülményeket is tovább súlyosbította ott és Kelet- és Közép-Európában egyaránt.

ERNYÉY Gyula
design történész

1. A VHUTEIN-csőbútorokról és -porcelánokról lásd Ernyey Gyula: *Design. Tervezéselmélet és termékformálás 1750–2010*. Budapest, 2011, 142–144.
2. Nyikita Vasziljevics Voronov – Jakov Froimovics Sesztopal: *Esztetyika tyehnyiki*. Ocserki isztorii i tyeorii. Moszkva, 1972, 143.
3. Széles panorámáját tárta fel Hammerstein Judit: *Oroszország magyar szemmel. Magyar írók Oroszország/Szovjetunió-tapasztalata az 1920–30-as években megjelent útirajzok tükrében*. PhD-disszertáció. Károli Gáspár Református Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskola, Budapest, 2020.
4. Illyés Gyula: *Oroszország. Uti jegyzetek*. Budapest, 1934 és Bálint György: *Illyés Gyula: Oroszország. Nyugat*, 1934, 22. sz.
5. A Németországból a Szovjetunióba utazó magyar építészekről lásd Ferkai András: *Mit épített az „Építőház”? Magyar építészek a Bauhausban. Magyar Iparművészet*, 2019/5, 10–15. és Csaplár Ferenc: *Forgó Pál (1897–1947). Magyar Építőművészet*, 1971/2, 52–53.
6. Tóth Viktor oktatótevékenységéről bővebben lásd Gyimesi Zsuzsanna: *Az orosz Bauhaus híres magyarja, az ismeretlen Tóth Viktor*. In: Szabó Tünde – Szili Sándor (szerk.): *Háborúk és békék. Hagyomány és megújulás a szláv népek történetében és kultúrájában V. A 2015-ös felolvasóülés anyaga*. Szombathely, 2015, 149–160. és Uitz Béláról Bajkay Éva: *Uitz Béla*. Budapest, 1974 (Szemtől szemben sorozat), majd nagymonográfia ugyanezzel a címmel (Budapest, 1987).
7. Bajkay Éva (szerk.): *A művészettől az életig. Magyarok a Bauhausban*. Kiállítási katalógus. Janus Pannonius Múzeum, Pécs, 2010, személyi szócikkek, valamint Bajkay Éva: *A Bauhauson át a sztálini terrorig. Egy elfelejtett magyar művész pályaképe: Sebők István 1901–1942. Jelenkor*, 2010/4, 447–463. és Csaplár Ferenc: i. m. (lásd 5. jegyzet), 53.
8. Striker/Stricker Éva (1906–2011) magyar származású amerikai porcelántervező. Európában kezdett munkássága az Egyesült Államokban bontakozott ki a második világháború után Eva Zeisel néven. Munkásságáról bővebben lásd Ernyey Gyula: *Zeisel Éva. A modern amerikai kerámia úttörője*. In: uő: *Tárgyvilágunk 1896–1996*. Budapest–Pécs, 1998, 261–267.
9. Nyikolaj Mihajlovics Szujetyin (1897–1954) szovjet-orosz porcelántervező, kiállítástervező. Több mint három évtizedes vezető porcelángyári, valamint hazai és nemzetközi kiállítástervezői munkásságáról lásd Vaszilij Rakityin: *Nyikolaj Mihajlovics Szujetyin*. Moszkva, 1998.
10. Kimenekülését követően nem sokkal később – 1938-ban (?) – elhagyta Európát is. Bebörtönzéséről több változat olvasható, a legteljesebb önálló memoárkötetében, Eva Zeisel: *A Soviet Prison Memoir*. Comp. by Jean Richards and Brent C. Brolin. New York, 2012.
11. Arthur Koestler; Kestler Artúr (1905–1983) magyar származású brit regény- és újságíró, társadalomfilozófus. Számos nyelvre lefordított könyve

- magyar nyelven jócskán megkésve előbb Münchenben (1981, ford. Lukin Gábor), majd Budapesten jelent meg (Európa Kiadó, 1988, ford. Bart István).
12. Tóth Viktor hosszú kálváriájáról, amelybe beletartozik egy 1947 és 1956 közötti porcelángyári (előbb segéd munkási évek után tervezői) tevékenység is a novgorodi terület Proletarij nevű településén, bővebben lásd Gyimesi Zsuzsanna: i. m. (6. jegyzet). A „csiszkta” idején 5-6 millió ember került Szibériába.
13. Weiner és Sebők munkásságáról Bajkay Éva: i. művek (lásd 7. jegyzet), Forgó Pálról Csaplár Ferenc: i. m. (lásd 5. jegyzet). 1936 nyaratól kezdve 14 hónap alatt a becslések szerint, mivel pontos adatok nem ismertek máig, 600 ezer – 1,2 millió embert végeztek ki koholt vádak alapján, de az öldöklés nem maradt abba a negyvenes évek elejéig sem, amint a magyar tervezők és művészek történetei mutatják. *National Geographic*, 2005. 08.
19. és Robert Conquest: *The Great Terror. A Reassessment*. Oxford, 2008.
14. A szovjet gazdaságról és iparosításról, különös tekintettel a magyar-szovjet kapcsolatokra lásd Kolontári Attila: *Magyar-szovjet diplomáciai, politikai kapcsolatok 1920–1941*. Budapest, 2009; Seres Attila: *Magyar-szovjet kereskedelmi kapcsolatok 1939–1941. I–II. Történelmi Szemle*, 2007/3 (XLIX. évf.), 403–427., 2008/1 (L. évf.), 73–94.
15. Borisz Mihajlovics Jofan (1891–1976) szovjet építész, a sztálinista korszak meghatározó alakja. Voltaképpen a Rómában 1916-ban szerzett diplomájától kezdődően a neoklasszicizmus híve volt, így természetesen alkalmazta annak formáit monumentális reprezentatív épületeinél.
16. A szovjet-orosz építészet első évtizedeinek összefoglalását adja, benne a moszkvai Szovjetek Palotája pályázat Uitz–Melnikov-kapcsolatával Anatolij Anatoljevics Sztrigaljev: *A forradalmi korszak művészete 1910–1932*. In: Bakos Katalin – Havas Valéria (szerk.): *Művészet és forradalom. Orosz-szovjet művészet 1910–1932 / Art and Revolution. Russian-Soviet Art 1910–1932*. Katalógus. Műcsarnok, Budapest, 1988, 48–50.
17. Szujetyin munkatársa mindkét kiállításon Borisz Vlagyimirovics Ender (1893–1960) festőművész és kiállítástervező volt, akivel még találkozunk a háború utáni kapcsolatainkban.
18. Vö. Ernyey Gyula: *A kortárs design kezdetei. Ipari Forma*, 1975/3, 5–11., majd könyv változataiban: *Az ipari forma története*. Budapest, 1982; később *Design. Tervezéselmélet és termékformálás 1750–2000*. Budapest–Pécs, 2000, illetve 2. jav. kiadása: i. m. (lásd 1. jegyzet).
19. Részletezve lásd *A Szocialista Tanácsköztársaságok Szövetsége a Budapesti Nemzetközi Árumintavásáron 1941*. Katalógus. Budapest, 1941.
20. Weiner Mihályné: *Orosz kapcsolataink a díszítőművészetben a századforduló körül*. In: Pogány Ödön Gábor (szerk.): *A magyar és az orosz iparművészet történeti kapcsolatairól*. Magyar–Szovjet Társaság, Budapest, 1954, 159.

Az írás a korábbi lapszámainkban (2021/4, 42–45., 2021/5, 40–45.) megjelent tanulmány harmadik része. A negyedik részt következő számunkban közöljük.

Felfedező utak a szecessziós Budapesten

————— Ráday Mihály, Mattyasovszky-Zsolnay Eszter és Tamás, Rásonyi Ábel emlékére —————

Az ELTE Művészettörténeti Intézetének végzett, PhD-s és rendes hallgatói közreműködésével (és a Magyar Művészeti Akadémia támogatásával) 2014-ig bezárólag kutatás folyt a 19–20. század fordulójának építészeti ornamentikájáról Budapesten és vidéken. A projekt a szecessziós építészet iránt megnyilvánuló és a könyvkiadásban követett, széles körű érdeklődést is tekintetbe vette, amikor egy egyszerre szakmai és a széles értelemben vett vizuális kultúrában kedvelt terület, az ornamentika (eredete, típusai, mintái és mintázatai, rendszerei, épülettípusokhoz és épületformákhoz, valamint a különböző mesterségekhez igazodó) változatai szempontjából vizsgálta tárgyát. Az eredményeket a résztvevők tudományos igényességgel foglalmazták meg, levéltári kutatásokkal tárva fel az egykori mesterek személyét, stílusát, valamint a megrendelőket is. A *Felfedező utak – Szecessziós épületornamentika a vidéki Magyarországon* című kötetünk a budapesti Holnap Kiadónál jelent meg 2016-ban. (Angol nyelvű kiadása folyamatban van.)

Tekintettel arra, hogy Európa szecessziós városai (például Brüsszel, Barcelona stb.) – a közérdeklődésre alapozva és egyúttal a kulturális turizmust erősítve – különböző típusú útikönyveket jelentetnek meg, valamint hogy a kulturális kormányzatunk 2014-ben aláírta Magyarország részvételét az Art Nouveau Útjai című európai uniós projektben, szükséges és érdemes publikálni a budapesti kutatási eredményeket is. Útvonalakra felfűzve szerkesztettük egybe az emlékeket és tudni/látnivalókat, a képanyagot. Úgy véljük, publikálása hazai és európai – művészeti, kulturális és turizmuspolitikai – érdek.

A művészeti érdeket külön is hangsúlyozom, hiszen a 19. század óta, amikor a történeti stílusok díszítőművészete szakszerű gyűjteményekbe rendeződött és tanulhatóvá/felhasználhatóvá vált, már nem eziránt mutatkozott érdeklődés a folytonosan új művészetet/stílust teremteni akaró korszakokban, hanem a saját koruk

szellemét hordozó-kifejező ornamensek iránt.¹ Viszont az ornamentikagyűjteményekben megjelentek lényeges gondolatok, például az, hogy amit díszítményeknek vélünk, azok valójában világismeret-sűrítmények: jelek, melyeknek – és a rendszereiknek – ráadásul funkciójuk is van/volt. Azaz az ornamensek megjelenítenek és kommunikálnak valamit, ami esetenként nem mutat túl az épület vagy a megrendelője, a funkciója és rangja jelzésén, de máskor igen. Az ornamentika tehát nem csak díszítő célú. Ugyanakkor, az építészeti megrendelések tömegessé válása (például: lakóházak) idején, arra is fény derült, hogy a hordozófelületek és formák, valamint az anyagok sokfélék, s mindezek folytán különböző, egymástól eltérő ornamentális rendszerek is lehetségesek. A századfordulón tehát, amit a díszítés virágkorának is tartanak, valójában majdhogynem határtalan tér nyílt a művészetek számára az építészet által: a falakon, tetőkön, aljzatokon, a tagozatokon és nyílásokon, valamint körülöttük, nem beszélve a nyitott és zárt terekről, a kerítésekről.

Amint a korstílust megnevező szecesszió szó a bécsi/ osztrák művészet helyzetéből, szándékaiból fakadt, úgy másutt is saját névvel illették azt (art nouveau – új művészet a francia nyelvterületen, modernizmus a brit és a mediterrán országokban, Jugendstil – fiatal stílus Németországban, nemzeti romantika Finnországban stb.). A különbségeket az ornamentika is hordozza. Budapesten, az akkor kiépülő és virágzó világvárosban majd’ mindegyik európai stílusváltozattal találkozunk, és, szerencsénkre, jelentős részük máig látható is. Volt emellett indíttatás a saját, „magyar szecesszió” megteremtésére is, ami megmutatkozik abban, hogy „Budapest színes város” lett,² és nagymértékben kötődik az épületkerámia felé is elkötelezett, a lehetőségeit folyton kutató és bővítő, az építészekkel együttműködő pécsi Zsolnay-gyárhoz. Az utóbbit Steindl Imre, az *Országház* építésze

kezdeményezte, de Lechner Ödön fogalmazta meg a helyi/regionális, gazdag ornamentikájú stílusváltozat igényét, melynek megalkotta az épület jelentésével összhangban lévő, ezért eltérő példáit is (*Iparművészeti Múzeum, Postatakarék, Magyar Földtani Intézet*). Persze, az új stílus alapja nem a díszítményekben rejtett, hanem az alaprajzban: részben a világos csarnokterek elterjedésében, részben pedig az új, áramló térszerkezetek és -formák megjelenésében. A (színes) ornamensek kiemelték a tömeg- és térformákat, árnyalták a viszonylataikat egymáshoz és a szabad térhez. Lechner az egyéni motívumait ugyanazon a módon fejlesztette, amilyent a paraszt- vagy népművészeti formák/motívumok alakulásában feltételezett. Emellett számtalan budapesti épület díszítményei származnak a népművészetből: az akkoriban széleskörűen gyűjtött motívumokból, illetve a lechneri kezdeményezés nyomán kreált ornamentikakönyvekből.

A népművészeti motívumok egy része a népi építészetből és annak is a faelemeiről származik: faragott és fűrészelt minták, melyek a téglától kezdve a vasbetonig átültethetők a modern építőanyagokba, de meg is őrződtek – különösen a századforduló Európájában mindenütt megjelent vernakuláris (anyanyelvű) építészeti irányzatban.

Természetesen ismertek voltak és a művészeti, az építészeti, valamint az iparoktatás részét képezték a kortárs nemzetközi ornamentikagyűjtemények is. Ezek alapvetően növényi és állatalakos, valamint geometrikus díszítményeket különböztetnek meg, de a valóságban sokrétűbb az ornamentika: sík és plasztikus, stilizált és naturális, elrendezése szerint keretet vagy felületet/mezőt kitöltő, ezen belül (és általánosan is) ismétlésen,

tükrözésen alapuló vagy egy pontból kiinduló, vagy ezek kombinációja, röviden: szinte végtelen variációs rendszer. Elhelyezésétől függően is érdekes lehet a minta (például bérházak előterei és folyosói esetében feltűnhet az aljzat virágoskertre emlékeztető, szőnyegszerű [bordűrös] alapelrendezése stb.). S mivel a gyűjteményben feltűnő az egyes mesterségek anyaghoz kötött tudása (kovács, kő- és fafaragó, burkolatkészítő, keramikus, üveges, stukkókészítő-gipszöntő), a számtalan egykori budapesti mester és műhely felkutatása is időszerűvé válik. Egyidejűleg a szecesszió tiszta példái mellett fontosak a kezdetben historizáló, később az art decóba forduló megoldások és társadalom-, gazdaságtörténeti összefüggéseik. Mindösszesen a kultúrakutatás új irányai is benne rejlenek ebben a munkában.

A gyűjtés és feldolgozás az ELTE BTK Művészettörténeti Intézet és a fiatal művészettörténészeket támogató Balogh Bertalan Művészeti Alapítvány keretében zajlott. Konceptió: Keserü Katalin (professor emeritus), kutatásvezetők: Keserü Katalin és Katona Júlia.

Köszönet illeti a *Magyar Iparművészet* folyóiratot, hogy a publikálásnak helyet adott.

KESERÜ Katalin
művészettörténész

1. Közéjük tartozik a bécsi Adolf Loos modernizmust sürgető ornamentika-ellenessége is, viszont a valóságban a híres, rendkívül drága anyagokból épített (Art Deco) házaiban az anyagok maguk tárják fel belső életük lenyomatait, melyek ornamentális karakterűek.

2. Lásd az Ernst Múzeum azonos című kiállítását, 2006, kurátor: Millisits Máté.

ELSŐ SÉTA – BUDAPEST RÉGI BELVÁROSÁNAK ÚJJÁÉPÜLÉSE A SZÁZADFORDULÓN (ÜZLETI NEGYED)

I. Az üzletek üzletházzá (üzletbérházzá) válása, a reprezentatív bankházak megjelenése

1. Kossuth Lajos u. 4. – Bárd Ferenc és Mór zeneműboltja, 1900

Terv: Lajta Béla

A Bárd fivérek 1900-ban költöztették üzletüket a Kossuth Lajos utca szabályozása miatt átépített egykori *Dreher-palota* földszintjére. Boltjuk portáljának egykori megjelenése nem ismert, azt már 1945 előtt modern vonalú üzletportállal váltották fel. A belső kialakítás sok eleme, így az oldalsó polcsorok és a galéria viszont

máig fennmaradtak. Az elárusítótér oldalfalai mentén galériás elrendezésben polcsorok húzódnak, amelyek valaha alul és felül is kották tárolására voltak kiképezve. Az üzletbelső egykori összhátásának fontos összetevője volt a polikrómia, az eredeti színezésnek azonban ma már nincs nyoma.

Az eladótér galériáját fakonzolok tartják, ezekbe futnak bele az alsó polcsorokat függőlegesen tagoló keskeny pillérek. Ezek felső részén faragott, domborműves

virágdísz (tulipán, rózsza) jelenik meg, amely a konzolok homloksíkjára is felfut. A konzolok oldallapjait bevéssett virágmotívumos faragás díszíti. E díszekben keverednek a magyar népművészet mintáit idéző stilizált és a naturalisztikus virágok. A bolt leggazdagabban díszített eleme a kiváltott középfőfal vonalában kialakított térelválasztó volt, amelynek alsó patkóíve egy zongorafülkére nyílt. A pilléreknél a patkóív két oldalán fennmaradó felületét színes, emberalakos dekoráció töltötte ki. A galériszint három nyílása máig megőrizte eredeti formáját. A nyílásokat elválasztó pilléreken a faragott ornamentika is fennmaradt: cserépbe ültetett gyümölcsfák, lombjaik között madarakkal. A felettük húzódnó fríz faburkolatos részének csókolózó-daloló galambpárjai a vastag mázréteg alól máig előtűnnek. Az ezek által közrefogott három mezőt eredetileg népművészeti inspirációjú ornamentális betétek töltötték ki levélfüzérből kinövő pávaszem- és virágmotívumokkal. E fríz kirakat felett látható párjának faragott díszsein újabb zenei utalásként virágfüzérbe foglalt hangszerek kaptak helyet.

A berendezés kialakításánál Lajta fő ihlető forrása Huszka József korabeli műveinek (*Széki ház, Magyar ornamentika*) illusztrációs anyaga volt. A boltberendezésben az archaikusnak vélt népi eredetű elemek a legfrissebb nyugat-európai divatirányzat, a floreális szecesszió megoldásaival ötvöződtek. Egyes motívumokon – például a francia és belga szecessziós építészetben is igen kedvelt patkóíven – túl főképpen a polcok és a galéria sokszorosán hullámvonalas kialakításának vibráló, örvénylő jellege idézte az art nouveau-t. A Bárd-zeneműbolt berendezésének kézenfekvő párhuzamát jelentik az 1900. évi párizsi világkiállítás magyar osztályainak jórészt Bálint Zoltán és Jámbor Lajos által tervezett installációi. (*Csáki Tamás*)

LAJTA Béla: Bárd Ferenc és Mór zeneműboltja, Budapest, Kossuth Lajos utca 4. | Béla LAJTA: Shop of the music sellers Ferenc and Mór Bárd, No. 4, Kossuth L. st., Budapest | **Archív fotó**
Forrás: Ország-Világ, XXIII. évf. 15. sz. (1902. április 13.), 291. o.

2. Váci u. 9. – Philanthia virágüzlet portálja, 1906

Tervező: Kőrössy Albert Kálmán

A Hild József által tervezett klasszicista bérházépület földszintjén alakították ki Kőrössy Albert Kálmán tervei alapján az 1905-ben alapított Philanthia virágüzlet portálját. A portál hármas tagolású. A falsíkból, kőpilaszterek közül csekély mértékben ugrik előre a hatalmas síküveg kirakat, e fölött olvasható az üzlet neve. A portált egyenes párkány zárja le, amely alatt egymást metsző szegmensívekből álló réz sorminta fut végig. A párkány közepén zárókő. Mindezt kétoldalt alacsonyabb, barokkos csigavonalas szemöldökkel lezárt üvegezett hirdetőkeretek keretezik. A portált márványtömbökből faragott többkaréjos, dekoratív kiképzésű, mélyített tükörmező zárja le.

KÖRÖSSY Albert Kálmán: A Philanthia virágüzlet portálja, Budapest, Váci utca 9. | Albert Kálmán KÖRÖSSY: Facade of the Philanthia flower shop, No. 9, Váci st., Budapest | 1906

Fotó: Brunner Attila, 2015

A dekoráció, amely kiemeli az üzletet építészeti környezetéből, reklám- és üzenetértékkel is bír, hiszen az üzlet profiljára és nevére is utal, philanthia latinul annyit tesz: a virágok szeretete. A kirakatportál fölött ennek megfelelően a márványfelülethez illesztett, vörösrézbe öntött leveles rózsabokrok láthatók, Haas József és Somogyi Béla cégének kivitelezésében. A félkörívesen elhelyezett, páratlan számú, körbe írható rózsafej kompozíciós elve

Kőrössy más épületein is felbukkan, például a VII. kerületi Rákóczi út 86. számú bérházon.

A portál külső formaképzése az enteriőrben teljeseedik ki, ahol szintén meghatározó a vörösréz jelenléte. A falakon a mahagóniból készített burkolat fölött stukkó vonaldekoráció fut végig, amely keretet ad a Márk Lajos által festett pannóknak. Hajlított vonalú stukkósávok tagolják a csehsüvegboltozatos mennyezetet is, amelynek sarokpontjain a bokréta rendezett rózsadíszítmények ismétlődnek. A falburkolaton és a kiszolgálópultokon vonaldíszes intarzia és domborított vörösréz veretek láthatók. A falburkolat jobboldalt egy domborított vörösréz lemezzel burkolt márványkandallót is körbeszeg. (Brunner Attila)

3. Szervita tér 3. – Török-bankház, 1905–1906

Tervezők: Böhm Henrik – Hegedűs Ármin

Az épület zárt sorú beépítésben álló, magas tetős, négyemeletes bankház, ma üzlethelyiségekből és lakórészből áll. Homlokzatát vas-acél szerkezetű tartóváz és az ebbe illeszkedő üvegfal alkotja, kialakítása

szimmetrikus, háromtengelyes. A két alsó szinten az üzletportálok miatt eltér a pillérkiosztás, a tartószerkezet előtt nagyvonalú üvegfal húzódik a homlokzat teljes szélességében. A földszint és az első emelet fölött két erőteljes cégérsáv fut fekete üvegezéssel, a földszinti kirakatokat konzolos lámpák világítják meg. Az első emelet fölött a homlokzat vertikális hangsúlyt kap. A „csupa üveg” homlokzatot mészkő lizénák keretezik, az oromzatot hullámszó, erőteljesen tagozott koronázópárkány zárja. Az épület a nyugat-európai art nouveau vegyes típusú

RÓTH Miksa: Hungária alakja a Török-bankház homlokzati mozaikjáról (restaurált állapot, 2008) | Miksa RÓTH: Figure of Hungaria from the facade mosaic of the Török banking house (after restoration, 2008)
Fotó: Mester Éva

BÖHM Henrik – HEGEDŰS Ármin: Török-bankház, Budapest, Szervita tér 3. Henrik BÖHM – Ármin HEGEDŰS: Török banking house, No. 3, Szervita sq., Budapest | 1906 után, archív fotó (Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteménye)

bérházait (üzlet- és lakóház egyben) követi, helyenként kifejezetten a magyar századfordulóra jellemző elemekkel.

A IV. emelet félköríves záródású ablakai előtti erkélyrácsokat horganyöntvény fűzérplasztikák díszítik. Ugyancsak horganyöntvény, leveles és gyümölcsfűzér keretezi az oromzat üvegmozaikját lent és kétoldalt. A két lizéna fölött egy-egy kőből készült szárnyas Hermészfő (vagy Medúzafő) plasztikusan megformált arca tekint előre, a fölöttük nyíló, különleges formájú ablakokat dekoratív hullámokba rendeződő, horganyöntvényből készült kígyók fonják körbe. Az épület plasztikai díszítése Ney Simon munkája.

RÓTH Miksa: Hungária megdicsőülése, a Török-bankház homlokzati mozaikja (restaurált állapot, 2008) | Miksa RÓTH: Apotheosis of Hungaria, facade mosaic on the Török banking house (after restoration, 2008)
Fotó: Kollmann Róbert

Az épület legfőbb díszé a házat koronázó, pártázatos oromfal üvegmozaikja, Róth Miksa alkotása, mely Hungária megdicsőülését ábrázolja: középen Hungária trónoló alakjával, kétoldalt egy-egy angyallal és hétköznapi magyar emberekkel, illetve történelmünk nagyjával.

A bankház tetején a második világháborúig állt Kiss György szobrász munkája, egy hatalmas, üvegmozaikkal kirakott glóbusz, amelyet Atlasz tartott a hátán, balról pedig egy férfi, jobbról egy nő ölelt át. Az együttes dekoratív tagozású kőtalapzaton kapott helyet, melynek közepén, ovális mezőben az építés éve volt olvasható. A nagy méretű alkotás tömegét ellensúlyozta az üveglóbusz transzparenciája. A szoborcsoport a bankot reklámozta, a gömb vízszintes tengelyében a Török felirat is megjelent, sőt a glóbuszt éjjelre ki is világították, ami fokozta attraktív hatását. Az alkotás a magyar reklámművészet egyik úttörő művének tekinthető, mely napjainkra nem maradt fenn. Még a háború előtt leszerelték, ugyanis statikai veszélyt jelentett a házra nézve, s levétele után nyoma veszett.

Az épületen nagy a kontraszt az oromzati rész dekorativitása és az üvegezett üzleti szintek merész szerkezeti racionalizmusa között. *(Sebestyén Ágnes Anna)*

4. Szervita tér 5. – Lajta Rezső és Henrik üzletbérháza, 1911–1912

Tervező: Lajta Béla

A modern magyar építészet egyik első példája ez a struktúráját kívül is megmutató, egyenletes ritmusú üzlet- és lakóház, a századforduló elterjedt városi háztípusa. A zártudvaros, körfolyosók nélküli, hatemeletes ház a lépcsőházak oldalfalaitól eltekintve belső tartófalak nélkül épült. Utcai homlokzatáról egyértelműen leolvasható kettős funkciója: három alsó szintje üzleti, a négy felső lakófunkciót szolgált. A szinte teljes szélességben kirakatablakokkal megnyitott üzleti szinteket horizontálisan a földemeket takaró, eredetileg reklámok számára kiképzett sávok tagolták. A lakószintek homlokzatát a kőlap burkolatnál könnyedebb hatású, fehérmázás burkolótégla fedi. A két homlokzatrész vizuális egyensúlya nem kis részben ennek a korabeli fővárosi építészetben szokatlan anyagválasztásnak volt köszönhető.

A ház homlokzatán az I. emelet felett kisebb kiüléssű övpárkány, a IV. felett erősebben kiugró főpárkány húzódik, ez utóbbi a tetőemelet előtti terasz fémkorlátját is hordozza. A főpárkány homlokoldalának fehér háttér előtt

LAJTA Béla: Lajta Rezső és Henrik üzletbérháza, Budapest, Szervita tér 5.
Béla LAJTA: Rezső and Henrik Lajta's commercial and residential building, No. 5, Szervita sq., Budapest | 1911–1912

Fotó: Bartha Levente, 2011

részletgazdagon kiképzett motívumsorát az övparkány fekete háttér előtt, stilizáltabb formában ismétli meg, a négy osztóparkány díszei még ennél is stilizáltabbak.

A ház díszítményeinek egyik forrása a sárközi menyasszonyi főkötők végére varrott, selyemszállal hímzett textilsávok, azaz a bíborvégek ornamentális világa volt. A másik fő forrást a Pozsony és Nyitra megyei szlovák hímzések jelentették, elsődlegesen a kötényvégek fehér hímzett szegélyeinek motívumanyaga. A virágmotívumok e sárközi és szlovák hímzéseken egyaránt erősen stilizálva, szinte geometriai formákká egyszerűsítve jelennek meg, az egyes formaelemek sávokba rendezve sorolódnak egymás után. E népművészeti ornamentikát Lajta számára bizonyára az tette vonzóvá, hogy eredeti karakterének megtartásával lehetett architektonikus szerepbe emelni.

Gangorklát részlete, Budapest, Szervita tér 5.
Detail of a hanging gallery, No. 5, Szervita sq., Budapest
Fotó: Bartha Levente, 2011

A lábazat és a kapualj vörösréz domborításain, a bejáratok feletti előtetők ólomüvegezésén is népi hímzésekről eredő díszítmények voltak láthatóak. A bérház egyszerűen kiképzett belső tereiben hangsúlyos díszítőelem csak a melléklépcsőház előtt húzódó folyosók mellvédjein jelenik meg, ezek az eredetileg áttört fémdomborítások az architektonikus összefüggésektől függetlenül formáltak, önálló iparművészeti alkotások. (Cs. T.)

Az üzletházban lévő Rózsavölgyi Könyv- és Zene-műkereskedés berendezését Kozma Lajos tervezte, Arnót Dezső kivitelezte. Az eredeti állapotról csak fényképek tudósítanak, de néhány részlete megmaradt. A fotókon láthatók a könyvespolcokkal és zeneműtárakkal szabályos rendben borított falak és a teret magasságában és mélységében is kettéosztó, mindkét térben körbefutó galéria, melyet egykor hangsúlyos vertikális elemek tagoltak. A galéria széles, sima parkányként megjelenő aljzata a tér geometriáját horizontálisan emelte ki. A kereskedés

hátsó helyiségének galériát tartó, hasáb alakú pillérei Kozma (és Lajta) kedvelt plasztikus növényi ornamenteivel voltak díszítve, melyekhez hasonló, inkább angolos motívumok a kevés berendezési tárgyon: a székek áttört támláján is megjelennek. (Utóbbiak az Iparművészeti Múzeumba kerültek.) Az alapvetően geometrikus terekben és struktúrákban gondolkodó „bécsi műhelyek” szecessziós stílusát ezek a motívumok helyhez kötik, és – biedermeieres vonásokkal gazdagítva (például a két tér közti átjáró ívelt kerete) – a polgárosodás hőskorához is. (Keserü Katalin)

KOZMA Lajos: Rózsavölgyi Könyv- és Zene-műkereskedés berendezése, Budapest, Szervita tér 5. | Lajos KOZMA: Furnishing of the Rózsavölgyi Book and Music Store, No. 5, Szervita sq., Budapest | 1912, archív fotó (Iparművészeti Múzeum, Adattár, Budapest)

5. Vörösmarty tér 3. – Kasselik-ház, 1910–1912

Tervezők: Korb Flóris – Giergl Kálmán

A megrendelő alapítvány Kasselik Jenő és a szülei nevét viselte: a művelt osztályok önhibájukon kívül szűkös viszonyok közé jutott tagjait támogatta.

Giergl Kálmán volt az alapítvány építészeti tanácsadója. Korb Flóris-sal együtt korábban közös építészeti irodát működtettek. Számos, Budapest városképét a mai napig meghatározó épületet terveztek együtt. Többek közt a *Klotild-palotát* a századfordulón, majd az 1907-ben befejezett *Zeneakadémiát*. A Kasselik-ház a barokkos és szecessziós formavilág után az art deco monumentalitását

(tömbszerűségét és geometriai rendszerét) és az anyagokat hangsúlyozó, reprezentatív üzletház. Ez az épülettípus jellemzi – más-más kialakítással – a környék üzleti negyedét. Burkolatai drága anyagokból készültek. A falakat kő borítja, a nyílások közti részt több helyen vaslemezekkel burkolták, a tetőt rézlemezek fedik. Az alsó három szinten üzletek nyíltak. A térre néző homlokzatot enyhén kiülő rizalitként osztja egy-egy, kupolával zárt traktus. A kupolákat két-két robusztus atlasz tartja. Az udvart a fölépcsőház több szintet átfogó fémszerkezetes üvegfa határozza meg, melyet középen függőlegesen geometrikus minták díszítenek. Ezt gazdagítja Maróti Géza tervezésében és Róth Miksa kivitelezésében a három emeleten Orpheuszt, Artemiszt és Aphroditét ábrázoló színes ablak (az első kettő másodpéldánya az Iparművészeti Múzeum gyűjteményében található).

A hatalmas homlokzatfelületek alakításánál főként a négyszögek uralkodnak, a nemes anyagokkal együtt elegáns, szigorú hatást keltve. A díszítés leegyszerűsített geometriai formákból áll, főként a négyszög változatai, például fogsor és vájatok. A fémfelületeken néhol csigavonalban csavarodó levélforma is megjelenik. A tető alatti szinten loggiákat alakítottak ki, itt hangsúlyosabban jelenik meg a vöröses kőburkolat, amelynek ornamentikája felnagyított gyöngysorhoz hasonlít leginkább. *(Rákos Kata)*

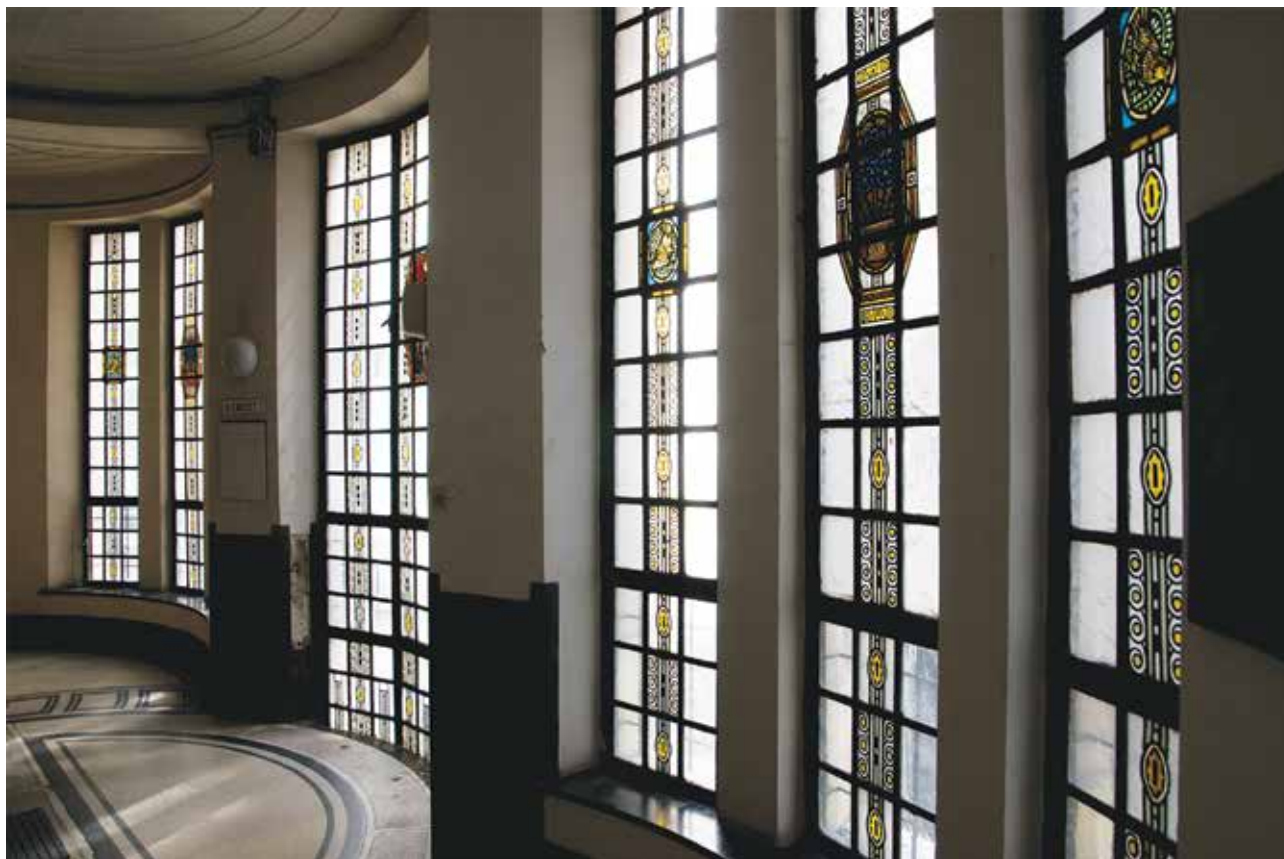

KORB Flóris – GIERGL Kálmán: Kasselik-ház, Budapest, Vörösmarty tér 3.
Flóris KORB – Kálmán GIERGL: Kasselik house, No. 3, Vörösmarty sq., Budapest | 1910–1912
Fotó: Brunner Attila, 2021

6. Deák Ferenc u. 17. – Üzletbérház, 1910–1913

Tervezők: Kollár József – Révész Sámuel

A tervezők Schmahl Henrik irodájában dolgoztak együtt, majd 1900-ban társakként önálló irodát nyitottak, amelyet az első világháborúig működtettek. A Deák Ferenc utcában két üzletbérházat terveztek. A 17. számú épületnél az áruházi funkció dominált. Utcai szárnyában

MARÓTI Géza: A fölépcsőház második emeletének üvegablakai (kivitelezés: RÓTH Miksa), Kasselik-ház, Budapest, Vörösmarty tér 3.

Géza MARÓTI: Glass windows (executed by Miksa RÓTH), second floor of main staircase of the Kasselik house, No. 3, Vörösmarty sq., Budapest
Fotó: Soltész Vince, 2013 / Iparművészeti Múzeum

MARÓTI Géza: Orpheusz alakja a főlépcsőház első emeletének középső üvegablakán (kivitelezés: RÓTH Miksa), Kasselik-ház, Budapest, Vörösmarty tér 3. | Géza MARÓTI: Figure of Orpheus (executed by Miksa RÓTH) on the middle window of the main staircase, first floor, Kasselik house, No. 3, Vörösmarty sq., Budapest
 Fotó: Soltész Vince, 2013 / Iparművészeti Múzeum

eredetileg csak a hátraugratott emeleteken alakítottak ki lakásokat, felettük a tetőtérben két műterem épült. Az udvar üvegtetővel fedett kétharmadát is az üzletek helyiségei foglalták el. A lakásokhoz vezető lépcsőterek az áruházi részhez idomultak. A kapualjban egykarú lépcső vezet a magasföldszintig, csak innen indul a tágasabb, világosabb, íves karú lépcső az utcai szárny udvari szakaszához építve. Az utcai front fémszerkezetével és nagy méretű üvegfelületeivel a korszak áruházépítési gyakorlatának felel meg. Az üvegezett felületet teljes magasságában átfogó szegecselt oszlopok adják a szerkezet vázát, a burkolatok is fémből készültek. Az utcai homlokzati rész 1912-es szerkezeti rajzai a levéltárban a Kőbányai Gép- és Vasszerkezeti Műhely pecsétjével találhatók meg, van továbbá Gut Árpád és Gergely Jenő vasbetontervező irodájától egy 1912-es vasbetontervsorozat, az udvari vasszerkezetű üvegtetőről pedig a Luxfer Prismagyár (Haas János és Somogyi Károly üzeme) pecsétjével.

Földszinti üzletportál részlete, Budapest, Deák Ferenc utca 17.
Shop facade on the ground floor, No. 17, Deák F. st., Budapest
Fotó: Brunner Attila, 2021

KOLLÁR József – RÉVÉSZ Sámuel: Üzletbérház, Budapest, Deák Ferenc utca 17. | József KOLLÁR – Sámuel RÉVÉSZ: Commercial and residential building, No. 17, Deák F. st., Budapest | 1910–1913
Fotó: Soltész Vince, 2013 / Iparművészeti Múzeum

A homlokzat középső részén üveg- és rézfelületek váltakoznak, amelyek három szintet átfogva függőnyfalként takarják a mögötte húzódó ablakokat. A felület közepén enyhén domborodik, az üvegtáblák is ívesek. Az ívelt részt kétoldalt függőleges, bronzszínű fémlemezekből és csövekből kialakított, pillérszerű osztás keretezi, melyet felül sematizált leomló füzér díszít. Az üveges homlokzatot egy-egy toronyszerű traktus fogja közre. A traktusok alsó három szintjén kőburkolatos pillérek keretezik a nyílásokat, melyek geometrizált oroszlánfejekben végződnek. A felső három lakószint vakolt, erkélye enyhe hullámot visz a homlokzatba. Az épület az art decóba forduló szecesszió példája. Az ornamentika visszafogott: helyét az anyagok veszik át, illetve a monumentális építészetből átemelt formák. De mellettük feltűnik a népművészetből ismert virágmotívum-sor, egy-egy sematizált antikizáló levél, maszk, továbbá enyhén íves geometrikus vonalak az egyes befejező elemeknél. (R. K.)

7. Deák Ferenc u. 23. – Modern és Breitner áru- és bérház, 1910–1912

Tervezők: Kollár József – Révész Sámuel

A tervezőknek többszögű, szokatlan formájú saroktelken kellett kialakítaniuk az alsó három szinten üzleteknek, a felettük lévőknél lakásoknak helyet adó épületet. A homlokzatokat a különböző méretű és lezárású nyílások gazdagon tagolják, a köztük kialakított függőleges osztók faragott profilokból állnak össze, erős fény-árnyék játéku, hullámzó felületet létrehozva. Az épületen a bonyolult sarokrész dominál kerek, bástyaszerű tornyával. Az utcai és a tér felé néző homlokzaton egy-egy rizalitszerű rész

csatlakozik a sarokhoz, kétoldalt pillérként keretezi a fal, melyet felül egy-egy geometrikusan megformált robusztus férfialak zár. A tér felé néző homlokzat középső részét ívelt oromzat fogja össze, oldalt egy-egy pillér keretezi, melyek különlegessége, hogy felül a sarokra kialakított maszkban végződnek. A maszk alatt férfigura görnyed, mellette női figura a pillér szögletes formáiba simulva. A harmadik

KOLLÁR József – RÉVÉSZ Sámuel: Modern és Breitner áru- és bérház, Budapest, Deák Ferenc u. 23.

József KOLLÁR – Sámuel RÉVÉSZ: Modern and Breitner store and residential building, No. 23, Deák F. st., Budapest | 1910–1912

Fotó: Soltész Vince, 2013 / Iparművészeti Múzeum

szinten a késő szecesszióra, art decóra jellemző trapéz nyílásokat alakítottak ki. Az udvar többszörösen átépített képe alig tükrözi az eredetit. A belső rész különlegessége a szintenként két oldalról pihenőkkel övezett liftház.

Oromzati pillér maszkos díszítéssel a Modern és Breitner áru- és bérház tér felé néző homlokzatán, Budapest, Deák Ferenc u. 23.

Mask-adorned pillar of the gable facing the square, Modern and Breitner store and residential building, No. 23, Deák F. st., Budapest

Fotó: Brunner Attila, 2021

Főlépcsőház fordulója a lifttel a Modern és Breitner áru- és bérházban, Budapest, Deák Ferenc u. 23.

Main staircase landing with the elevator, Modern and Breitner store and residential building, No. 23, Deák F. st., Budapest

Fotó: Soltész Vince, 2013 / Iparművészeti Múzeum

A díszítőelemek a pilléreket lezáró részen és a sík falfelületen a késő szecesszió jegyében geometrikus formákra egyszerűsített, szögletesen alakított motívumok. Sok közülük a klasszikus antik vagy a barokk művészetből ismert: maszkok, virágvázák, atlaszok. A sík felületeket teljesen kitöltik a kerethez simuló növény-, állat- és emberalakok. A klasszikus fogsor, gyöngysor, antikizáló levéldísz leegyszerűsített formái díszítik a párkányokat, de az 1910-es évek díszítésére jellemzően szokatlan helyeken is feltűnnek: az ívelt oromzatban a sematizált gyöngysor például függőlegesen jelenik meg. A sarkon fokozódik a díszítés gazdagsága. A lefelé előreugratott erkélyek pillérszerű sarkain kifelé buggyanó díszítőmotívumok megfagyott vízesésként vezetik lefelé a tekintetet. (R. K.)

A séta második része következő lapszámunkban jelenik meg.

Egy történész szent ezüstbe foglalt ábrázolása

ROSZTOVI SZENT DEMETER EZÜSTBORÍTÁSOS IKONJA

E különös ikont azért is érdemes bemutatni, mert egy híres, Magyarországon alig ismert történész szentet ábrázol, no meg azért is, mert az ikon ezüstborítója igen figyelemreméltó ötvösmunka.

Rosztovi Szent Demeter (oroszul Дмитрий Ростовский) püspök Kijev mellett, 1651. december 11-én (?) született, világi neve Danyil Szavvics Tuptalo volt. Kozák édesapja magas rangú katonatisztként szolgált, és később szerzetes lett. Fiát tizennyolc éves korában szentelték szerzetessé Dmitrij (Demeter) néven Szaloniki Szent Demeter nagyvértanú tiszteletére.

Különösen hagiografikus művei ismertek és jelentősek, de fontosak szentbeszédei, drámai művei és versei is. Fellépett a szakadárok (óhitűek, ószertartásúak) és a szekták ellen is. Művei ismertek lettek román, szerb és bolgár területeken is.

1709. október 28-án hunyt el Rosztovban¹, és végrendelete szerint a Szpaszo-Jakovlevszkij-kolostor Szent Anna fogantatása templomában temették el. Holttestét 1752-ben romlatlan állapotban találták, s hamarosan, 1757-ben szentté avatták. Sírjánál számos gyógyulások csoda történt, melyeket a Szent Szinódus ellenőrzött. A rosztovi múzeum egyik 18. század második felében készült ikonján² – bemutatott ikonunkhoz hasonlóan – püspöki ornátusban ábrázolják főpapi pástorbottal és „szulok”-kal. Ám itt balra a Szent Anna fogantatása templomot is megfestették a szent tiszteletére összegyűlt emberekkel. A rosztovi múzeum egy másik – a 18. század utolsó negyedéhez köthető – nevezetes ikonján³ a szent

püspöktől balra azt a jelenetet látjuk, amelyen egy szibériai muzulmánok álmaiban megjelenik a szent püspök.

Rosztovi Szent Demeter legjelentősebb hagiografikus műve a *Szentelek élete*⁴, mely havi olvasmányok (четьи-минеи) néven is ismertté vált, s a szentek életét naptári rendszerben, hónapok szerint tárgyalja. Ezt a művét Rosztovi Szent Demeter 1684. május 6-án kezdte el írni és mintegy húsz év múlva fejezte be. Az orosz források mellett számos nyugati forrást is fölhasznált, többek között a bollandisták műveit és különösen pedig Piotr Skarga (1536–1612) lengyel jezsuita teológus *Żywoty świętych* (Szentelek élete) című munkáját. Rosztovi Szent Demeter négykötetes művének első kötete 1689-ben jelent meg Kijevben. Könyve igen nagy hatást gyakorolt az orosz kultúrára, főleg az ikonok ikonográfiájára, de még a szépirodalomra is. Puskin *Borisz Godunov* című művében például a jurogyivij (szent eszelős) alakját pszkovi Nyikolaj Szalosz és Ioann Bolsovo Kolpaka szentek alapján jelenítette meg.

Bemutatott ikonunk ezüstborítója gondosan megmunkált vékony lemez, melyre ezüstnimbuszt erősítettek. Ezért is találunk mindkét tárgyon, külön-külön azonos ötvösjegyeket.

A borító alsó részén balra ovális pajzsban jobbra forduló kokosnyikos (vagyis orosz női fejdíszrel ellátott) női fejet látunk, s ugyane pajzsban ettől jobbra 84-es számot is találunk. E szám 84 zolotnyikot jelöl. A zolotnyik az orosz zoloto (ЗОЛОТО), arany szóból származik, és az ezüstitötvözet finomságának régi orosz mértékegysége.

E. G. mester: Rosztovi Szent Demeter | Master E. G.: St. Dmitry of Rostov
Moszkva, 1908–1917, fa, ezüst, 22x17,3 cm (magángyűjtemény, ltsz. 62)
Fotó: Spitzer Fruzsina

A leggyakoribb a 84-es finomsági fok. Ez azt jelenti, hogy az ötvözet 875 ezrelék ezüstöt tartalmaz. A női fejtől balra – alig olvashatóan – talán delta görög betű Δ (?) helyezkedik el. Ez az ovális pajzs a Moszkvai Hitelesítő Hivatalnak a jele. E hivatal 1908 és 1926 között működött. Így ezüst ikonborítónk és egyben ikonunk elkészítési idejét 1908 és 1917 közötti időre tehetjük. Ugyanis az 1917-es forradalom után az ikonkészítés szinte azonnal megszűnt. Ettől az ovális pajzstól jobbra egy latin betűs E. G. feloldhatatlan mesterjegyet is beütöttek.

Ismert, hogy ikonborítót főleg a késői ikonoknál alkalmaztak, hogy feldíszítsék azokat. A 19. század vége felé már kevésbé igényes műhelyekben gyakran olyan ikonokat is készítettek, amelyeknél csak az ikonborító által nem takart részeket festették meg. Ezeket „podokladnyicának” nevezték. Bemutatott ikonunk azonban gondos munka, a borító alatti részeket is részletezően megfestették. Megfigyelhetjük azt is, hogy az ezüst ikonborító domborításában, de vésésében is gondosan követi a festett ikon rajzolatát.

E. G. mester: Rosztovi Szent Demeter (az ikon borító nélkül) | Master E. G.:
St. Dimitry of Rostov (without the silver oklad)
Fotó: Spitzer Fruzsina

Itt Rosztovi Szent Demeter igen díszes püspöki ornátusban jelenik meg előttünk. Fején püspöksüveget látunk, mely egyébként a keleti egyházban nagyjából félkörös záródású, míg a latin egyházban hegyes. A szent püspöksüvege díszes, és aprólékosan van megfestve. Még e kis méretű ábrázoláson is jól látható, hogy rubinok és gyöngyök díszítik. Jobbjában áldásosztó keresztet tart, míg baljában főpapi pásztorbotot (görögül πατερίτσα, oroszul попох).

Ez a bot, mely a főpapok egyházi méltóságának egyik jele, János evangéliumára utal. „Én vagyok a jó pásztor: a jó pásztor életét adja a juhokért.” (Jn 10,11) A nyugati egyházban a pásztorbot felső vége általában csigavonalú. A keleti egyházban két típust különböztethetünk meg. A régi típusúaknál a felső rész fordított horgony formájú, míg az újabb típusúaknál két egymással szembeforduló kígyófejet látunk. Az újabb típusúak nagyjából a 16. századtól terjedtek el. Ikonunkon a szent kezében még régi típusú pásztorbot van. Itt is jól megfigyelhetjük az orosz főpapi pásztorbotnak egy érdekes különlegességét, a már említett „szulokot” (oroszul сулок, сурок). Ezt a két részből álló hosszú kendőt a pásztorbot felső részén látjuk. Oroszországban ezt azért helyezik a főpapi pásztorbotra, hogy a főpap kezét a hidegtől védje. A két részből álló kendő alsó része a fém pásztorbot hidegétől, míg a felső része a hideg levegőtől véd.

A szent vállait „omophorion” (görögül ὠμοφόριον, oroszul омофор) takarja. A püspöki öltözetnek ez a része egy széles, hosszú fehér, sálszerű textília, mely a nyakat körbevéve a vállon helyezkedik el. Fehér színe az elveszett báránynak utal, amit a Jó Pásztor, Krisztus a vállára vett. Itt azonban kivételesen nem fehér, hanem vörös, brokátszerű anyag.

RUZSA György
művészettörténész

1. Марина Анатольевна Федотова: Житие, почитание и прижизненные чудеса св. Димитрия Ростовского. In: *Святитель Димитрий, митрополит Ростовский: исследования и материалы*. Ростов, 2008, 273–310.
2. Вера Ивановна Вахрина: *Иконы Ростова Великого*. Северный Паломник, Москва, 2003, 370. № 114.
3. Уо. 372. № 115.
4. Дмитрий Ростовский: «Книга житий...» в 4 томах. (Киев, 1689. т. 1), (Киев, 1695. т. 2), (Киев, 1700. т. 3), (Киев, 1705. т. 4). Lásd még Марина Анатольевна Федотова: Источники Жития Димитрия Ростовского. In: *Русская агиография: Исследования. Материалы*. Публикации. Пушкинский Дом, СПб., 2011. т. 2, 180–222.

Ideális város gyerekeknek

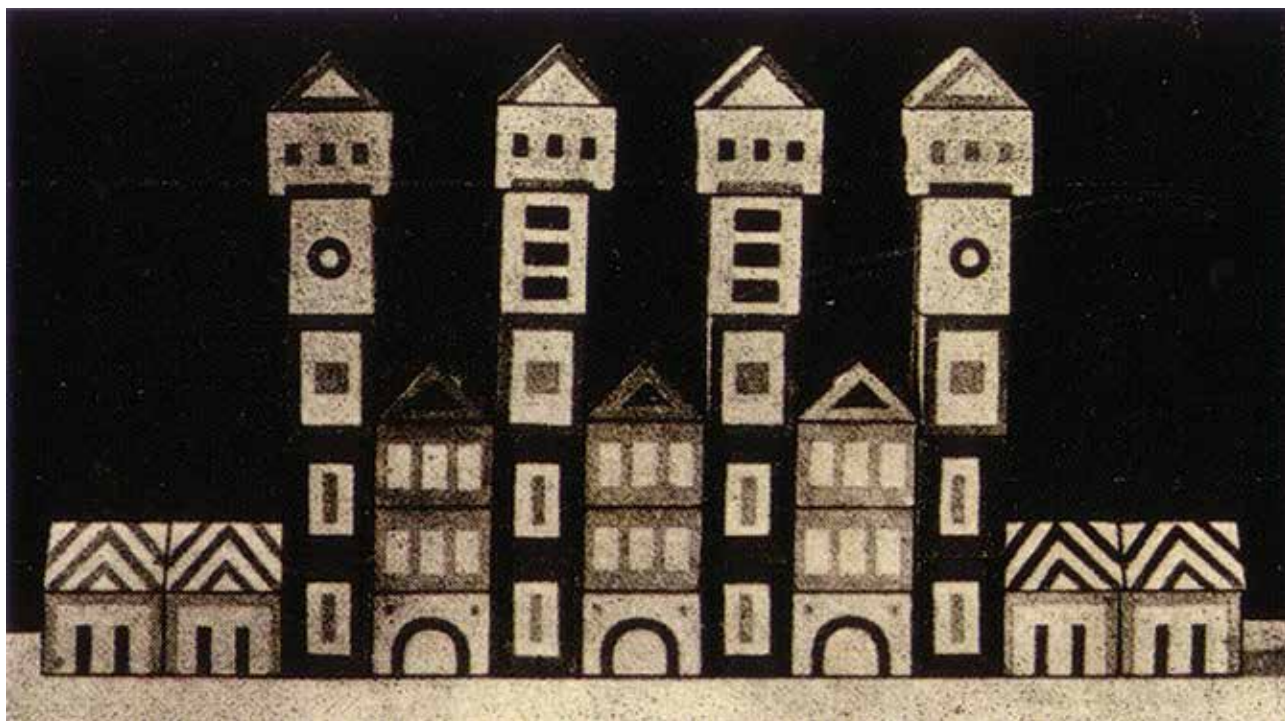
LADISLAV SUTNAR ÉPÍTŐJÁTÉKTERVEI

A 20. század elején kibontakozó modern mozgalmat a racionális funkcionalitás művészeti megnyilvánulásaként bemutató elemzések látókörében sokáig a periferián volt a szebb új világ megteremtésén fáradozó alkotók gyerekjáték-tervezői tevékenysége. Pedig az ártatlan, a kulturális konvencióktól mentes gyerekkor az akkori utópiák fontos kísérleti terepe volt. Az infografika úttörőjeként elismert, az utóbbi évtizedben újra felfedezett, pilseni születésű Ladislav Sutnar (1897–1976) egyike volt azoknak, akik koruk reformszellemétől fűtve az igényesen tervezett gyerekjátékokat a modern életre való nevelés fontos eszközének tartották.

Sutnar a pályájának kezdetén, az első világháborús frontról való hazatérése után a Prágai Iparművészeti Iskola diákjaként – ottani tanulmányait később matematikai, rajztanári és építészeti ismeretekkel is kiegészítette –

már 1921-ben marionettbábok készítésével és fajtékok tervezésével foglalkozott, melyeket a *Wiener Werkstätte* példájára 1908-ban alapított *Artel* iparművészeti műhely – melynek ő maga is tagja volt – kivitelezett. Az itt rendelkezésére álló kézműves-technológia mennyiségi korlátain szándékozott túllépni, és konstruktivista tárgyaival a tömegtermelő játékpiacon naturalista jellegű termékei számára kívánt konkurenciát teremteni, e törekvése mellett élete végéig kitartott.

A *Neue Typographie* (új tipográfia) elvei szerint konstruált, az 1930-as Nemzetközi Játék és Oktatási Segédeszközök Kiállítását (*Mezinárodní výstava hraček a učebných pomůcek*) hirdető plakátjára saját tervezésű famozdonyának fényképét helyezte, amit a fiatal Csehszlovákia debütáló nemzeti játékipara védjegyének szánt. Ez a mozdony az 1922-től több változatban

SUTNAR 1922-ben tervezett és kivitelezett első építőkocka-készlete | SUTNAR's first set of building blocks designed and produced in 1922

Forrás: J. Andel et al.: Ladislav Sutnar – Prague – New York – Design in Action. [Katalógus.] Museum of Decorative Arts in Prague & Argo Publishers, Prague, 2003

újratervezett, szériagyártásba sosem kerülő, legismertebb nevén az „Építsd a várost” (*Build the Town*, 1941–1943) építőkocka készletével összerakva akár Fernand Léger *Le Transport des forces* 1937-ben festett hatalmas vásznának modelljeként is szolgálhatott volna.

Az 1930-as prágai játékiállításra készült plakát, SUTNAR játéka mozdonyával | Poster of the toy exhibition in Prague in 1930, with SUTNAR's wooden toy locomotive

Forrás: J. Kinchin – A. O'Connor: *Century of the Child: Growing by Design 1900–2000*. The Museum of Modern Art, New York, 2012, 87.

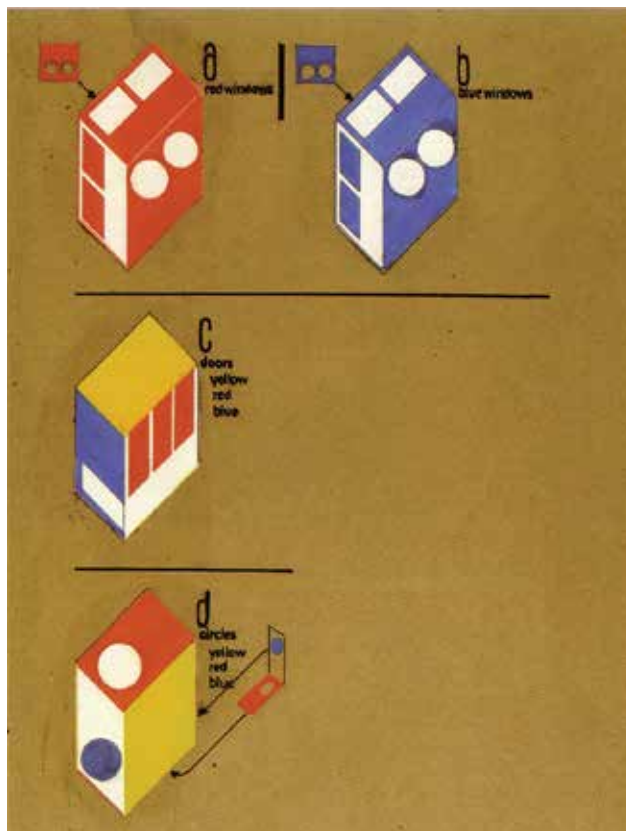
A modernitás égisze alatt alkotókhoz hasonlóan Sutnar markánsan sajátos vizuális nyelvet teremtett; az „Építsd a várost” a pályájának második felét meghatározó, az Egyesült Államokban kierielt infografikai munkái háromdimenziós változatának is tekinthető. A játék 1926-os változata a *Tovární město* (*Gyárváros*) nevet kapta, melynek ihletői az Észak-Amerikában az ipari forradalom óta épülő *company town*ok (vállalat-városok) voltak, amik az akkoriban húzóágazatoknak számító szén-, acél- és textilipar fejlődésének voltak az építészeti vetületei – gyárak, az ott dolgozó munkások szociális épületeinek koszorújában.

Sutnar ezeket a profitorientált vállalkozásokat a modernitás eszmevilágának szemüvegén keresztül látta, melyek idillikus megjelenésük ellenére a legtöbb esetben nem testesítették meg azt a közösségi ideált, amelyről még John Winthrop (1588–1649), Massachusetts állam kormányzója 1630-ban prédikált a betelepülő puritán közösségnek, a hegyi beszédből idézve: „A hegyen épült várost nem lehet elrejtetni” (Máté 5,14). A legtöbb ilyen település lakói munkájukért nem pénzt, hanem csak a város kereskedelmi egységeiben elkölthető fizetőeszközt kaptak; így életük nemcsak fizikailag, hanem az adott város működési szabályzatának megfelelően szellemileg is erőteljesen korlátozott volt.

Mint sokan másokat a modern mozgalomban, a feltétlen hit az építészet közösségalkotó erejében Sutnart is vakka

tette ezekre a tényekre. Építőjátékaiban a funkcionalista esztétika és kompozíciós szemlélet által képviselt ideálok begyakorlására alkalmas eszközt látta, és azokat „mentális vitaminoknak” nevezte, „melyek a gyermek kíváncsiságához szükségesek”. Sutnar próbálkozásai, hogy a *Gyárvárost* és annak az Amerikai-ra keresztelt 1930-as továbbfejlesztését szériatermékként gyártassa, nem jártak sikerrel. Annak ellenére sem, hogy alkotójuk a két világháború közötti Csehszlovákia és az európai modern művészeti élet meghatározó alakja volt, számos rangos elismeréssel a birtokában.

Az 1939-es év éles fordulatot hozott Sutnar életébe; a Wehrmacht az év márciusában megszállta Csehszlovákiát, és az új politikai vezetés a New York-i világiállításra tervezett csehszlovák pavilon – melynek Sutnar a társtervezője és igazgatója volt – visszabontását rendelte el. Sutnar az emigrációba kényszerülő Beneš-kormány iránt érezve lojalitást, a helyszínen a pavilon kivitelezési munkáinak befejezése mellett döntött, s az végül adományokból tudott megvalósulni. Ezzel önmaga is az emigrációt választotta; feleségét és két fiát támogatás nélkül, a bizonytalan háborús körülmények között Prágában hagyva.

Részlet az „Építsd a várost” legutolsó változatának fennmaradt dokumentációjából, SUTNAR kifinomult vizuális készlettelével kommunikálva, 1943 körül

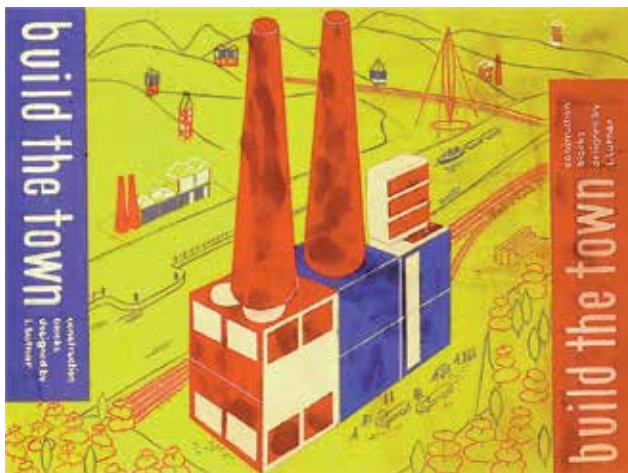
Detail from the surviving documentation of the last version of „Build the Town”, communicated with SUTNAR's subtle visual devices, around 1943
Forrás: J. Andel et al.: *Ladislav Sutnar – Prague – New York – Design in Action*. [Katalógus.] Museum of Decorative Arts in Prague & Argo Publishers, Prague, 2003

A háború évei alatt New Yorkban aktív kapcsolatot tartott fenn az Európából menekült többi modern alkotóval, közöttük Moholy-Nagy Lászlóval, Breuer Marcell-lel és Kepes Györggyel. Állandó tervezői megbízást a Sweet's Catalog Service vállalkozásnál kapott, mely akkoriban az Egyesült Államok legjelentősebb termékkatalógus-előállításával és -terjesztéssel foglalkozó cége volt. E két évtizedre nyúló együttműködés során maradandó nyomot hagyott az ipari termékek designkommunikációján, amiért az információarchitektúra és adatvizualizáció diszciplínáinak egyik megalapozójaként tartják számon.

SUTNAR villája Prága Dejice negyedében, ma a cseh kulturális örökség része: SUTNAR egyik fiának visszaemlékezése szerint Prágában SUTNARNak lenni „hercegi rangot” jelentett! SUTNAR's villa in Dejice district, Prague, today Czech cultural heritage: one of SUTNAR's sons recalled that it was like being a „prince” to be a SUTNAR in Prague
Forrás: commons.wikimedia.org

Ezen a területen volt alkalma azt a következetes rendet megteremteni, amire az „Építsd a várost” játékkal a jövő generációját is próbálta nevelni, elkerülendő „a városi-ipari környezet által keletkezett vizuális zsúfoltságot,

Az „Építsd a várost” készlet egyik csomagolási terve, 1943 körül

A version of the packaging for the „Build the Town” set, around 1943
Forrás: J. Andel et al.: Ladislav Sutnar – Prague – New York – Design in Action.
[Katalógus.] Museum of Decorative Arts in Prague & Argo Publishers, Prague, 2003, b/22

zavarodottságot és káoszt”. Emigrációja első éveiben az építőkészlete újabb áttervezésen esett át, de az Újvilág sem volt felkészülve arra, hogy gyermekeit „elbűvölő város”-ok építésre nevelje, melyek az alapszínekre festett épülettömeget szimbolizáló kocka, fűrészfogtető és gyárkérményelem hármas kombinációiból voltak kirakhatók.

Az „Építsd a várost” készlet promóciójához készített szitanyomat egyike, 1943 körül | One of the screenprints made for the promotion of the „Build the Town” set, around 1943

Forrás: J. Andel et al.: Ladislav Sutnar – Prague – New York – Design in Action.
[Katalógus.] Museum of Decorative Arts in Prague & Argo Publishers, Prague, 2003, b/22

Sutnar némi keserűséggel summázta az 1961-es, a *Visual Design in Action* (*Vizuális tervezés működésben*) című, az életmű-kiállítására készült, saját költségén kiadott, 2015-ben közösségi finanszírozással fakszimile kiadásban újra megjelent katalógusában: „A játékokat a felnőttek választják ki, és adják gyerekeik kezébe. Kereskedelmi okok miatt sokszor úgy tervezik őket, hogy a felnőttben élő gyereket szólítsák meg, és ne a gyereket.” A modern építészet kivitelezett kísérletei Sutnar igazságát sugallják, mely szerint kellő (vizuális) nevelés nélkül kétséges, hogy a modernizmus ideálja egy szebb jövőről valóra válhat. A kérdés, hogy vajon Sutnar „végletes tervezési egyszerűség[e], mely a rendezett és stimuláló kísérletezést táplálja”, vezet-e ebbe a vágyott jövőbe, nyitott marad.

MÁTHÉ Katalin

építész, bútortervező művész

Felhasznált irodalom

Andel, J. et al.: *Ladislav Sutnar – Prague – New York – Design in Action*. [Katalógus.] Museum of Decorative Arts in Prague & Argo Publishers, Prague, 2003.

Caduff, R. – Heller, S. (eds.): Sutnar, L.: *Visual Design in Action*. Facs. repr., Lars Müller Publishers, Baden, 2015 (1961).

Kinchin, J. – O'Connor, A.: *Century of the Child. Growing by Design 1900–2000*. The Museum of Modern Art, New York, 2012.

Meggs, P. B. – Purvis, A. W.: *Meggs' History of Graphic Design*. 2nd ed., Van Nostrand Reinhold, New York, 1992 (1983).

A cikk képanyagát a szerző bocsátotta rendelkezésünkre.

Tiringer-album

AZ ÉPÍTÉSZ SZEMÉVEL

Eredeti elképzelések szerint e laudáció 2020 novemberében hangzott volna el a könyvbemutatón, amely a járványügyi rendelkezések miatt elmaradt. Kezdetben nehezen indult a gondolatok kifejtése, mivel a könyv nyomtatás alatt állt, s így csak elektronikusan „lapozgattam”. A halasztás jóvoltából viszont kívá-

hattam az album nyomtatását, s a nagybetűs Tiringer-album birtokában már könnyebb volt a kezdés.

Teljesen más hatások és impressziók fogalmazódnak meg bennem úgy, hogy asztalomon fekszik a könyv, amelynek „külsínye és belbecse” harmonikus, s így minden tekintetben figyelemre, valamint dicséretre méltó. Ajánlásomat a külső és belső megjelenés értékelésével kezdem. Jó érzés kézbe venni és lapozgatni! A formátum, a visszafogott fényességű papír, az elegáns, figyelmet felkeltő borító, a könnyen kezelhető lapozgatás biztosítása mind-mind előrevetíti az értékes belső tartalmat.

Benedek György munkája az arculat koncepciójának kialakítása és a művészeti szerkesztés terén kitűnőnek minősíthető. A kitűnő jelző úgy adódik, hogy véleményem szerint szakított az általam ismert, hasonló tematikájú albumok tradicionális elveivel. A képek és a szövegmezők egyedi tördelése folyamatosan inspirálja a következő lapokra való továbbhaladást, s így fenntartja az érdeklődő figyelmet.

A Kriston-Vízi József által megfogalmazott szerkesztői beköszöntő beágyazza a kötetet a város, Kecskemét jelenkori köztudatába, hogy miért fontos a múltban élt, általa „kovász-embernek” nevezett jeles városépítő és alkotó-formáló emberek példaértékű életének megismerése. A beköszöntő ismerteti a könyv ötletének

fogantatását, röviden felvázolva azt is, hogy milyen nemes és áldozatos munkát végeztek a közreműködők. Gondolom, hogy közülük kiemelést érdemelnek azok a Facebook-csoportok is, amelyek Kecskemét múltjának ápolását és jelenének jobbítását tűzték ki célul. Minden bizonnyal azon az úton járnak, amely ahhoz a gondolathoz vezet, hogy hagyomány nélkül nincs modernség sem, olyan helyen, amelynek múltja van.

Az előszót Dömötör Tibor Attila prezentálja, amely mintegy ízelítő-kedvcsináló, inspiráló tartalomjegyzék

TIRINGER Ferenc műhelye: Mikes utcai műhelykapu, Kecskemét
Ferenc TIRINGER's workshop: Workshop gate in Mikes street, Kecskemét
Fotó: Kovacs Attila

ahhoz, hogy mielőbb kezdődjék a részletes ismertetés, szöveges és képi formában egyaránt.

A szerkesztés igen fontos tartópillére az életutakat és életműveket bemutató albumoknak. A Tiringeralbum erős tartópilléreken nyugszik Kriston-Vízi József munkája révén. A legerősebb pillér az, hogy Bánszky Pál tanulmánya adja az autentikus tartalmat Tiringer Ferenc életművének bemutatásához.¹

TIRINGER Ferenc műhelye: A Református Újkollégium kovácsoltvas főbejárata | Ferenc TIRINGER's workshop: Wrought iron main entrance of the New Calvinist College | Kecskemét, 1912
Fotó: Dömötör Tibor

Bánszky Pál iparművészeti kutatásokon alapuló tanulmányáról most is csak felsőfokú dicséretekkel lehet nyilatkozni. Nagy tisztelettel gondolok vissza személyes kapcsolatunkra, arra az időre, amikor felhívta a figyelmemet a városban fellelhető Tiringerművekre. Segítette azon ötletem megvalósulását, hogy a kibontott, legendás *Fürdőkapu* beépüljön a Három Gúnár Étterem és Hotel kerítésébe.

Tiringer Ferencről alkotott építészeti véleményem a könyv kapcsán még inkább gazdagodott, hiszen az életút és az alkotások bemutatása egyértelműen bizonyítja azt, hogy szakmájának igazi, kiemelkedő művésze volt. Nemcsak a művészi produkcióját csodálom, hanem azt a tudatos tanulást és felkészülést is arra az életútra, amelyet valószínű, hogy megfogalmazott önmagának már fiatal

korában. Ismert egy angol kifejezés: self-made man, amely magyarul így hangzik: 'maga csinálta ember'. Számomra ő egy tudatos, maga csinálta ember volt! Tudatossága révén sugározhatott belőle egy olyan szellemi magatartás, amely példaként szolgált tanítványainak és az alkotásait befogadóknak egyaránt. Példamutatása a ma emberének is iránytűként szolgálhat. A korabeli, mesterségbeli elnevezés: a „műlakatos” utal arra, hogy a lakatosszakmát bizonyos szint felett művelő mesterek művészi színvonalú munkáikkal kerülhettek a műlakatosok közé. Egészen biztos, hogy csak kevesen voltak olyan kiemelkedő egyéniségek, mint Tiringer Ferenc, aki kisugárzó szellemiségével is reprezentálta a műlakatosszakmát.

Le Corbusier világhírű építész megfogalmazott egy mondatot arra a kérdésre, hogy mi az építészet. Az építészet helyére behelyettesítem a műlakatosságot, s így talán érthető lesz, hogy miként értékelem a kiemelkedő, igazi műlakatost. *A műlakatosság szellemi magatartás, nem csak szakma dolga!*

A szellemi magatartás és szakmai tudás kevés lenne ahhoz, hogy művésznek nevezzünk egy kiváló mestert. Tiringer Ferenc rendelkezett ezzel a talentummal, mivel három dimenzióban alkotó szobrászművészként is értékelhetjük munkáit. Sokkal nehezebb technikai körülmények között alkotott, mint egyes szobrászok.

TIRINGER Ferenc műhelye: A Református Újkollégium belső kovácsoltvas épületedíszei | Ferenc TIRINGER's workshop: Wrought iron building ornaments in the interior of the New Calvinist College
Fotó: Horváth Mária

TIRINGER Ferenc műhelye: Kecskeméti polgárházak külső épületdíszei | Ferenc TIRINGER's workshop: External ornaments of civilian houses in Kecskemét
Fotó: Benedek György

TIRINGER Ferenc műhelye: Az egykori Katona József fürdő kovácsoltvas kapuja (részletek) | Ferenc TIRINGER's workshop: Wrought iron gate of the quondam Katona József Bath (details) | Kecskemét, 1925 (a kapu jelenleg a Hotel Három Gúnár kerítésébe beépítve)
Fotó: Kriston-Vízi József

Az izzó acél formálása igen nehéz és veszélyes is egyben, ami nagyon nehezíti a művészi formálást.

Visszaemlékezések szerint mindkét kezével kiválóan rajzolt, így bátran feltételezhető az is, hogy jó rajzkészséggel is megáldotta az élet. Műhelyének leírása alapján az épületben rajzterem is volt. A könyvben olvasható, hogy építészek és festőművészek kétdimenziós rajzokon vázolták elképzeléseiket, amelyeket Tíringer Ferenc három dimenzióban, szobrászként keltett életre.

Műlakatosi, művészi tehetségét igazolja az is, hogy munkássága során nagyon jól alkalmazkodott a különböző divatosnak nevezhető művészeti irányzatokhoz. Tanulmányai és szakmai pályafutásának kezdetén – ha szabad így jellemezni – „mindenevő” volt, mivel mestereinek és a kereslet követelményeinek megfelelően minden megbízást az igények szerint teljesített, egyéni stílusát még kevésbé érvényesíthette. Első nagy kecskeméti munkájánál teljesen más formavilágban kellett bizonyítania. Mende Valér építész-grafikus rajzai alapján készítette a *Református Újkollégium* szecessziós lakatosalkotásait. A szecessziós „kirándulás” utáni munkáira a művészettörténészek véleménye szerint a neobarokk stílus a jellemző. Építészként és az épületek belső tereinek formálójaként úgy érzem, hogy ha egy

korban alkottunk volna, akkor alkotótársként egészen biztosan sokszor kértem volna művészi segítségét...

Letelepedése (1908) után egész életében ragaszkodott Kecskeméthez, annak ellenére, hogy ismertté válásával minden bizonnyal számtalan kedvezőbb lehetősége adódott volna. Maradt, s így igazi lokálpatrióta ikonná vált a Kecskemétről Budapesten át Európa-hírűvé vált műlakatos művész. Lehetséges, hogy ugyanazt az életszemléletet vallotta, mint Tamási Áron, aki szerint: „*Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne.*” Ő itthon, otthon volt Kecskeméten.

FARKAS Gábor
építész

1. Bánszky Pál: Tíringer Ferenc kovácsművész (1875. nov. 25. – 1947. okt. 17.). Az iparművészet emlékei Bács-Kiskun megyében. In: *CUMANIA* 9. Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Évkönyve, Kecskemét, 1986, 471–500.

(Bánszky Pál – Benedek György – Dömötör Tibor Attila: „Észnek hódol az érc...” *Tíringer Ferencz 1875–1947. Tíringer Album. Szerk. Kriston-Vízi József. Kecskeméti Városszépítő Egyesület, Kecskemét, 2020, 180 o.*)

A cikk az Ybl Miklós-díjas dr. Farkas Gábor DLA építész 2020. december 2-án megjelent recenziójának (<https://hiros.hu/kultura/tiringer-album---az-epitesz-szemevel>) szerkesztett változata.

A profán mennybemenetele

HIDAS ZSÓFIA: FÜLBEVALÓPÁR ÉS NYAKÉK A FALLING ACCESSORIES ELNEVEZÉSŰ ÉKSZER- ÉS ÖLTÖZÉKKIEGÉSZÍTŐ-KOLLEKCIÓBÓL

Ki gondolná az egyik leggyakoribb irodai eszköztől, hogy az iparművészet – ezen belül is a textilművészet – kontextusában új életre kelhet? Az itt bemutatott műtárgyak bizonyítják, hogy a tehetséges művész képes a tűzőgép kapcsait úgy alkalmazni, mint új és különleges vizuális kifejezési módot.

Hidas Zsófia, a fiatal és energikus textiltervező, szövő szakon végzett a Moholy-Nagy Művészeti Egyetemen. Gyorsan kitűnt precizitásával, színes és újító egyéniségével, sosem viszonyult átlagosan a képzési programban meghatározott, általában az előző évfolyamokból már ismert és megszokott feladatokhoz. Nem elégedett meg a probléma megfelelő megoldásával, hanem igyekezett minden alkalommal hozzáadni a tárgyhoz valami olyasmit, amitől egyedivé válhatott – így talált rá erre a szellemes technikára is. Elsőként a diplomamunkájában kísérletezett ezzel az eljárással, de ott még alapvetően más volt a megközelítés; azt vizsgálta, hogy különböző jellegű anyagokat hogyan tud esztétikusan összekapcsolni. Ezen a problémán azonban korán túlépett, és a tűzőgéppel

kialakított struktúrák grafikai jellege, a létrehozott különleges rajzolatok hatása kezdte izgatni.

HIDAS Zsófia: FALLING accessories, csavart nyakék
Zsófia HIDAS: FALLING accessories, twisted necklace
2013, bőr, irodai tűzőkapocs, egyéni technika (a Kozma Lajos Kézműves Iparművészeti Ösztöndíj során megvalósult munka)
Fotó: Ipsics Barbara

HIDAS Zsófia: FALLING accessories, csavart fülbevaló
Zsófia HIDAS: FALLING accessories, twisted earring
2013, bőr, irodai tűzőkapocs, egyéni technika, hossz: 15 cm (a Kozma Lajos Kézműves Iparművészeti Ösztöndíj során megvalósult munka)
Fotó: Ipsics Barbara

„A tűzőkapocs úgy működött a kezem alatt, mint egy ceruza, amivel rövid vonalakat húzok egymás mellé. Viszont ebben az esetben az volt számomra érdekes, hogy a lehúzott vonalaknak anyagminősége van, kézzel fogható, tapintható tulajdonságai vannak a tűzőkapocsoknak, amelyek messziről egyébként nehezen beazonosíthatók” – meséli a kísérletnek e szakaszáról.¹ A sorozat darabjainak fotói között tallózva, egyértelműen kirajzolódik a természetközeli lénye, vonzódása az ott fellelhető fényjátékokhoz, leginkább a víz felületén kialakuló, sodródó, hullámozó, tükröződő effektusokhoz. Ezen impressziói alapján életre hívott díszítőmotívumait a művész képként aposztrofálja.

A különleges technika mélyebb tanulmányozására és alkalmazhatósági területeinek vizsgálatára dolgozta ki a *Fémek, struktúrák, öltözetek* című programját, mellyel 2012-ben és 2013-ban is sikerrel pályázott a Kozma Lajos Kézműves Iparművészeti Ösztöndíjra². Kutatásának

HIDASZI Zsófia: Csavart fülbevalópár a FALLING accessories kollekcióból | Zsófia HIDASI: Pair of twisted earrings from the FALLING accessories collection
Fotó: Ipsics Barbara

ebben az időszakában a tűzőkapocs öltözékeken jelenik meg „áramló” ornamensként oly módon, hogy a ruha szabásvonalából adódó formával organikus egységet alkosson, „erősítse egymást a forma és a díszítés”. Az ösztöndíj második évében a kísérlet ismét új mederbe terelődött. A kelmékről mint hordozófelületekről áttért a bőrre, amely az elgondolásában tiszta és egyszerű, négyszögletes formájú táskák alapanyagául szolgált. Ezzel egy időben további öltözköztetési és ékszereken kezdte el vizsgálni, hogy miképpen módosítja a tárgy jellegét ez a speciális díszítés. Ebből az időszakból származik a modellen látható két tárgy. (Talán kissé hosszúnak tűnik a választott művekhez való bevezetés, mégis elengedhetetlen, hiszen így rajzolódik ki a tervezőre jellemző, tudatos kutatási módszer.) A már említett, természeti ihletettséggű világba harmonikusan illeszkednek ezek a formák. Jóllehet absztrakt kompozíciókról van szó, asszociációk sorát indítja el a két kis finom munka; madárka, falevél vagy ezüstösen csillogó halak jutnak róluk eszünkbe. Figyelemre méltó, hogy a fülbevaló alapjául szolgáló, fegyvermezett vonalban vágott bőrlapok a tűzőkapcsok merevítő hatása által lágyan ívelődő plasztikai jelenséggé válnak – ami szintén a munka során született tapasztalatból adódik; „ezáltal tudott konzerválódni a

csavart forma”. A fekete lakkbőrön megjelenő fénysáv élő párbeszédet folytat a fémvonalkás felülettel, míg a fehér változat egészét szinte áttetszővé teszi a díszítés. Az ékszer vékony függesztőszálának kapcsolódását helyenként apró gyöngyök teszik még érzékenyebbé.

HIDASZI Zsófia: Csavart nyakékek a FALLING accessories kollekcióból
Zsófia HIDASI: Twisted necklaces from the FALLING accessories collection
Fotó: Ipsics Barbara

Hidasi Zsófia ily módon emelte be az egyszerű irodaszert a kortárs textilművészet eszköztárába³.

F. OROSZ Sára

keramikusművész, művészettelméleti kutató

1. Részlet a szerzőnek a művésszel készített, még nem publikált interjújából (2021).

2. A Kozma Lajos Kézműves Iparművészeti Ösztöndíjat 1987-ben alapította a Művelődési és Köznevelési Minisztérium, azzal a céllal, hogy segítse a 35 év alatti önálló művészi tevékenységet folytató, tehetséges kézműves iparművészek pályakezdését, alkotómunkáját, művészi fejlődését. Az ösztöndíj egy éven át 10 fő részére nyújt jelentős támogatást. A pályázatokat az

Emberi Erőforrások Minisztériuma által kinevezett, a MANK Nonprofit Kft. által működtetett, nyolctagú, szakértői kuratórium bírálja el. Forrás: <https://alkotomuveszet.hu/palyazatok/kozma-lajos-kezmuves-iparmuveszeti-osztondij/> – Hozzáférés: 2021. augusztus 30.

3. 2020-ban a Fiatal Iparművészek Stúdiója Egyesület (FISE) gyűjteményébe került a FALLING sorozat két darabja (*FALLING big clutch in black* és *FALLING wallet in red*).

A fény vonzásában – Ezzel a címmel rendez emlékkiállítást a Kecskeméti Katona József Múzeum a 80 éves korában, 2020. december 7-én elhunyt Morelli Edit Ferenczy Noémi-díjas zománcművész életművéből. Az alkotó 1972-ben Kátai Mihály személyes ösztönzésére kezdett el zománccal foglalkozni, s e művészeti ágnak az elmúlt évtizedekben az egyik legnagyobb hatású vezető hazai mesterevé vált. A Cifrapalotában (Kecskemét, Rákóczi út 1., I. emelet) 2021. november 5. és 2022. január 23. között sorra kerülő tárlaton elsősorban ezt a fejlődési utat mutatják be Morelli korai, gyakran népművészeti ihletésű, dekoratív kompozícióitól kezdve a képzőművészeti gondolkodását érvényesítő kései korszakáig.

Fotó: ifj. Gyergyádesz László

Régészeti feltárás – A Tihanyi Bencés Apátság Királykriptájában nagy jelentőségű feltárás zajlott a közelmúltban. Az egy hónapig tartó munkálatok az 1953-ban és az 1990-es években végzett régészeti és műemléki kutatások megválaszolatlan kérdéseit igyekeztek tisztázni. A régészek a 11. századi épületről, a templom formájáról és a krypta boltozatának eredetiségéről, valamint az alapítók sírjairól gyűjtöttek értékes adatokat, többek között szénizotópos datálási módszerrel. A Tihanyi

Királykrypta multidiszciplináris kutatása nevű projekt eredményei az Apátsági Múzeum tárlatának részeként lesznek megtekinthetők, a feltárás egyes fázisairól készült öt kisfilm pedig máris elérhető a Tihanyi Bencés Apátság YouTube-csatornáján.

Fotó: Korzenszky Richárd

Budapesti Illusztrációs Fesztivál

– Idén másodízben tér vissza a 2019-ben alapított biennálé, mely pályázat, kiállítás és kapcsolódó rendezvények segítségével kívánja ösztönözni a hazai irodalmi illusztráció felzárkózását a világ élvonalához. A 2021. augusztus végén lezárult pályázatra, mely a fiatal tehetségeknek is lehetőséget kínált, négy kategóriában 262 alkotás érkezett. A pályázat törzanyagára a Moholy-Nagy Művészeti Egyetemen (Budapest XII. ker., Zugligeti út 9.) 2021. október 15-én nyíló kiállításon, az évfordulós irodalmi pályázat művei pedig a Petőfi Irodalmi Múzeum (Budapest V. ker., Károlyi utca 16.) október 20-án nyíló tárlatán láthatóak majd. A Graphifest rendezvénysorozat keretében megvalósuló fesztivál szervezői és a kiállítás kurátorai Herbszt László illusztrátor-tervezőgrafikus és Révész Emese művészettörténész.

Tűzfalfestmény Karikó Katalinról

– Elkészült a világhíres tudóst

ábrázoló ötemeletes graffiti, mely Budapesten, a Krisztina körút 30. szám alatti épület falán látható. Az alkotással a Brain Bar jövőfesztivál szervezői tisztelegnek a koronavírus elleni védőoltás kifejlesztésében meghatározó szerepet játszó kutató előtt. A 220 négyzetméteres falfestményt Flór Péter vezetésével a Színes Város Csoport készítette tizenegy nap alatt, 197 liter festék felhasználásával.

Magyarország 365 – Idén is visszatér

a fotópályázat, melyet Magyarország kormánya kezdeményezett a Magyar Turisztikai Ügynökséggel, a Nagycsaládosok Országos Egyesületével, és a Magyar Természetjáró Szövetséggel együttműködésben. A felhívás célja, hogy az alkotók egyedi látásmódjával mutassa be hazánk értékeit, természeti és épített örökségét, az itt élők ünnepeit és mindennapjait. A pályázatra amatőr és hivatásos fotósok is nevezhetnek három kategóriában 2021. október 18-ig a fotopalyazat.magyarorszag.hu oldalon ismertetett feltételek szerint.

Térkép a Tisza-tóról

– Az ELTE térképészei segítségével elkészült hazánk második legnagyobb tavának minden korábrinál részletesebb, pontosabb térképe. A *Barátom, a Tisza-tó* nevet viselő térképet egyaránt használhatják horgászok, vízen közlekedők, kirándulók és kerékpárosok, mivel tartalmazza a tó területén található kikötőket, strandokat, viharjelző állomásokat, gátkapukat, folyamkilométer-táblákat, múzeumokat, valamint az egyes területek vízmélységét is jelölték. Az 1:26500-as méretarányú térkép rendelkezik azzal a digitális

háttérrel is, amelynek köszönhetően a közeljövőben mobilalkalmazásként is megjelenhet.

Divatkirálynő Szegeden – A legendás divattervező, Rotschild Klára életéről és munkásságáról látható kiállítás a Fekete házban. (Szeged, Somogyi utca 13.) A Magyar Nemzeti Múzeumból érkezett tárlaton nemcsak az általa tervezett ikonikus ruhacsodákat mutatják be, hanem megismerkedhetünk a tervező nem mindennapi életével, pályafutásával is. A kiállításon, mely 2021. december 31-ig látogatható, összesen 21 alkotás látható. Az érdeklődők emellett archív divatbemutató-részleteket, visszaemlékező videointerjúkat is meglelhetnek.

Fotó: Móra Ferenc Múzeum

Florárium – Csoportos textilművészeti kiállítás nyílt a Gödöllői Iparművészeti Műhely kiállítótermében. (Gödöllő, Körösfői utca 15–17.) A tárlaton látható, virágmotívumokból építkező kortárs textilkollekciókat a szecessziós gödöllői művésztelep alkotóinak festményei inspirálták. Az egyedi tervezésű és kivitelezésű tárgyak – füzetek, vászontáskák, párnahuzatok, printek, neszeszerek – a művésztelep életében meghatározó kertkultuszt felelevenítve jöttek létre. Alkotóik, a Gödöllői Iparművészeti Műhely textiltervező

és szövőműhelyének volt és jelenlegi növendékei a kiállításon szereplő műveikben kortárs reflexiókkal emlékeznek az egykori művésztelep megalapításának 120. évfordulójára. A tárlat 2021. november 7-ig látogatható a gimhaz.hu oldalon közzétett időpontokban.

PELSO Országos Kerámia és Gobelín Biennálé – Tizenharmadik alkalommal rendezik meg Keszthelyen a kiállítást, melyen idén „hal, halászat”-témakörben szerepelnek a szakmai zsűri által kiválasztott művek. Az 1997-ben indult kiállítássorozat a római korban a Balaton partján élők kultúráját, hétköznapijait és ünnepeit kívánta a művészet valóságértelmezésével és tág asszociációkkal gazdagítva bemutatni. Az idei tárlat 2021. december 31-ig látogatható a Balatoni Múzeumban. (Keszthely, Múzeum utca 2.)

Új harangok Győrben – A várossá válás 750. évfordulója alkalmából Győr különleges harangjátékkal tiszteleg múltja előtt. Harminchét darab, összesen 620 kilogramm tömegű bronzharang kerül a Városháza keleti kistornyába, ahol naponta öt alkalommal szólal majd meg a hangulatos muzsika, mely a hétvégeken további dalokkal egészül ki. Az egyedülálló ötvösművészeti alkotások a világ legrégebbi harangöntődjében, az innsbrucki

Grassmayr műhelyében készültek, és három oktávban játszanak dallamokat. A nyugati toronyban pedig az első világháborúban lefoglalt tűzharang helyére kerülő 325 kilós harang kap helyet, mely az egész órát üti majd.

Fotó: Csapó Balázs

Aranyvonat – Új életre kelt annak a vonatnak a mása, amely 1938-ban a történelmi Magyarországon körbeutaztatta a Szent Jobb ereklét. A második világháborúban megsemmisült szerelvényt a korabeli tervek alapján az eredetivel majdnem teljesen megegyező formában építették újra. A különleges vasúti kocsik rekonstrukciója világ szinten is egyedülálló, mivel a korabeli építési sajátosságok mellett a modern vasúti közlekedés szabályait is figyelembe kellett venni. A kórhú belső tér kialakításakor a Vasúttörténeti Parkban ma is látható, Da 6404-es, úgynevezett Dreher-kocsit használták fel. A díszkocsi nem csupán helyhez kötött kiállítási tárgy, hanem a vasúti forgalomba bekapcsolódva országszerte bemutatható történelmi emlék.

Fotó: Máthé Zoltán / MTI

MAGYAR IPARMŰVÉSZET

HUNGARIAN APPLIED ARTS

2021/6

FŐSZERKESZTŐ:

Simonffy Szilvia – művészettörténész

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Dávid Katalin – művészettörténész

Dvorszky Hedvig – művészettörténész

Ernyey Gyula – designer, szaktörténész

Feledy Balázs – művészetkritikus

Mascher Róbert – designer

Mezei Gábor – belsőépítész

Ritoók Pál – művészettörténész

Schrammel Imre – keramikus és porcelántervező

Tóth Zoltán – fémműves tervezőművész

OLVASÓSZERKESZTŐ:

Antal Mariann

SZERKESZTŐK:

Szabó Emma Zsófia – művészettörténész

Veress Kinga – művészettörténész

Wehner Viola – művészettörténész

HÍRSZERKESZTŐ:

Nagy Franciska

FORDÍTÓ:

Pokoly Judit

FELELŐS KIADÓ:

**Nemzeti Művészeti
és Kulturális Kapcsolatok Alapítványa**

GAZDASÁGI VEZETŐ:

Anda Judit

Telefon: +36 20 299 0767

LAPALAPÍTÓK:

Fekete György

N. Dvorszky Hedvig

Schrammel Imre

SZERKESZTŐSÉG:

1034 Budapest, Makovecz Imre utca 25.

Telefon/fax/üzenetrögzítő: (+36 1) 400 7897

Szerkesztőségi asszisztens: **Nagy-Bozsoky Anna**

Fogadóóra: a járványhelyzet miatt határozatlan ideig szünetel. Az elektronikus kapcsolattartás (e-mail) zavartalanul működik.

E-mail-cím: magyariparmuveszet@gmail.com

Honlap: www.magyar-iparmuveszet.hu

E szám lapzártája: 2021. szeptember 15.

Arculatterv: **Scherer József**

Grafikai tervezés: **Nagy Norbert**

Nyomás: **VIRTUOZ Kiadó és Nyomdaipari Kft.**

facebook.com/magyariparmuveszetfolyoirat

A folyóiratban közölt szövegek és fotók szerzői jogvédelem alatt állnak. Utánnymásuk, fénymásolóval való sokszorosításuk csak a kiadó előzetes hozzájárulásával engedélyezett.

HU ISSN 1217-839X (nyomtatott)

HU ISSN 1588-0591 (online)

Évente nyolcszor megjelenő folyóirat

Új folyam 28. – 2021/6 (október)

A MAGYAR IPARMŰVÉSZET AZ ALÁBBI MŰZEUMOKBAN, GALÉRIÁKBAN ÉS KÖNYVESBOLTOKBAN KAPHATÓ

Corvina Könyvesbolt (7621 Pécs, Széchenyi tér 8.)

Éghajlat Könyves Kávézó (1117 Budapest, Karinthy Frigyes út 9.)

FUGA Budapesti Építészeti Központ (1052 Budapest, Petőfi Sándor utca 5.)

Írók Boltja (1061 Budapest, Andrássy út 45.)

Műcsarnok (1146 Budapest, Dózsa György út 37.)

Palmetta Design és Textilművészeti Galéria

(1111 Budapest, Bartók Béla út 30.)

Ráth György-villa (1068 Budapest, Városligeti fasor 12.)

Tündérművészeti Galéria és Közösségi Tér (1036 Budapest, Bécsi út 53–55.)

KÜLFÖLDÖN TERJESZTI:

Batthyány Kultur-Press Kft.

H-1014 Budapest, Szentháromság tér 6.

Tel.: (+36 1) 489 0120, (+36 1) 212 5303

A folyóirat korábbi példányai a szerkesztőségben megvásárolhatók.

Egy példány ára: 1390 forint.

Előfizetési díja egy évre: 10 000 forint.

A lap előfizethető a Nemzeti Művészeti és Kulturális Kapcsolatok Alapítványa 10402166-21629389-00000000 számlaszámán vagy a szerkesztőségtől kért postautalványon.

E számunk megjelenését

a Nemzeti Kulturális Alap Iparművészet Kollégiuma

és a Magyar Művészeti Akadémia

támogatta.

MAGYAR

ÖRÖKSÉG

ANIMÁCIÓ | BELSŐÉPÍTÉSZET | BŐRMŰVESSÉG | DIGITÁLIS MŰVÉSZETEK

DIVATTERVEZÉS | IPARI FORMATERVEZÉS

KÁRPITMŰVÉSZET | KERÁMIA- ÉS PORCELÁNműVÉSZET | KÖRNYEZETTERVEZÉS

LÁTVÁNYTERVEZÉS | ÖTVÖSSÉG ÉS FÉMMŰVESSÉG | TERVEZŐGRAFIKA

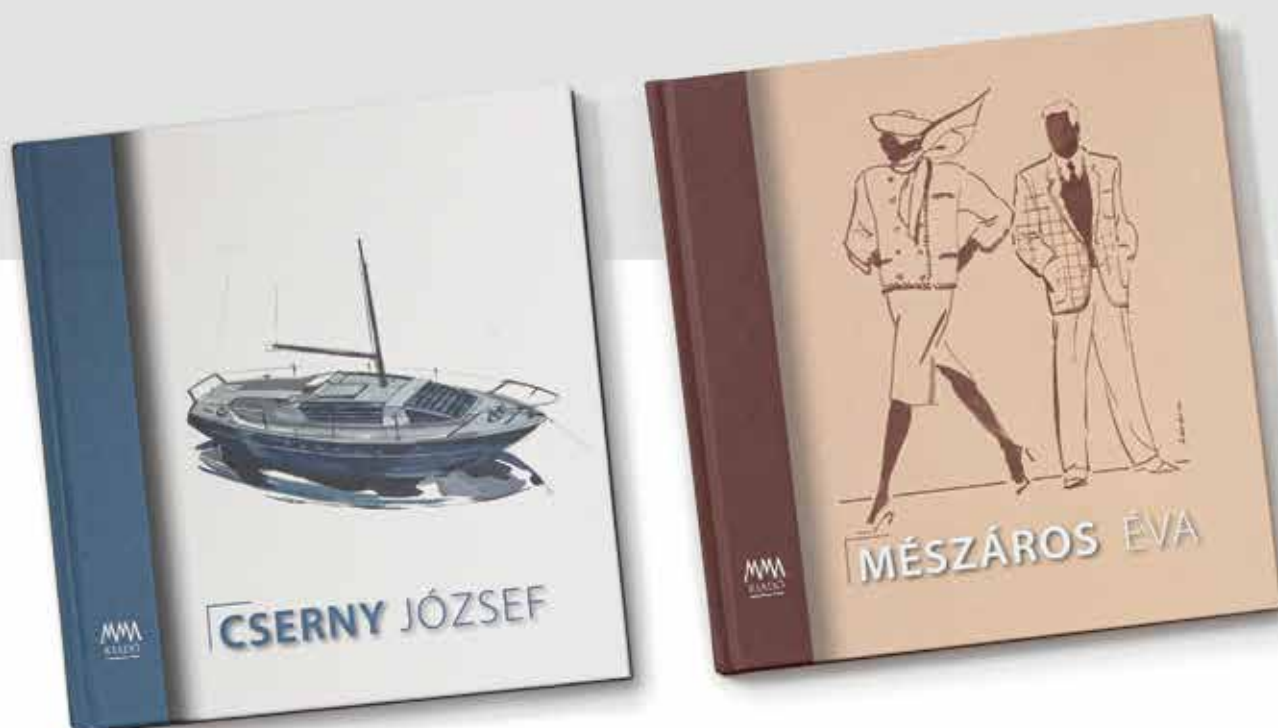
TEXTILMŰVÉSZET | ÜVEGMŰVÉSZET

MEGJELENT!

Az MMA Kiadó Iparművészek •
Tervezőművészek című sorozatának
legújabb kiadványai

Hidvégi János – Keserü Katalin – Lelkes Péter: *Cserny József*

F. Dózsa Katalin – Simonovics Ildikó: *Mészáros Éva*

CSEERNY JÓZSEF (1939–2009) Kossuth-díjas ipari tervezőművész monográfiájában megismerhetjük a magyar dizájn egyik vezető egyéniségének pályaképét és az ipari formatervezésről vallott nézeteit; a MÉSZÁROS ÉVA textilművész munkásságáról szóló kötet pedig képet ad a magyar divatipar történetének 1955–1990 közötti időszakáról is. Az albumok egyben adatszerű áttekintést nyújtanak az életutak fontos állomásairól.

A KÖTETEK KAPHATÓK
A KÖNYVESBOLTOKBAN VAGY MEGVÁSÁROLHATÓK
AZ MMAKIADO.HU OLDALON!

